

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра всесвітньої історії

На правах рукопису

КОРСАКОВА ЯНА ВІТАЛІЇВНА

**ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ СУЛЕЙМАНА І ПИШНОГО:
ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ УЯВЛЕНЬ
ПРО РОЛЬ ОСОБИ В ІСТОРІЇ**

Спеціальність: 014 Середня освіта

Предметна спеціальність: 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

Освітньо-професійна програма «Середня освіта. Історія, правознавство»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

БІЛИК ВІКТОРІЯ АНДРІЇВНА

кандидат історичних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

Засідання кафедри всесвітньої історії

Від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Стрільчук Л. В.

Луцьк – 2025

АНОТАЦІЯ

Корсакова Я. В. Османська імперія Сулеймана I Пишного: формування у здобувачів освіти уявлень про роль особи в історії. – На правах рукопису. – 74 с.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр». Магістерська робота присвячена дослідженню ролі особи в історії на прикладі постаті султана Сулеймана I Пишного на уроках з всесвітньої історії в закладах загальної середньої освіти. Пропонується розглянути методи та підходи, які можуть бути використані на уроці під час ознайомлення учнів з постаттю падишаха. Зазначено, що Сулейман I Пишний був одним із наймогутніших правителів Османської імперії, що зробила величезний вплив на європейську, азійську та африканську історію. Його правління вважається «золотим віком» Османської імперії. Завдяки методам, котрі будуть розглянуті у даному дослідженні учні зможуть дізнатися про особистість султана та його слід у світовій історії.

Проаналізовано навчальні програми, за якими буде в подальшому розроблена робота на уроках історії, зокрема принципи та методи, що підвищують ефективність засвоєння історичного матеріалу через різноманітні засоби навчання. Окремо виділено значення інтерактивних прийомів для розвитку критичного мислення та здатності до аналізу історичних подій у здобувачів загальної середньої освіти. Розглянуто практичні аспекти застосування компетентнісних підходів до завдань у навчанні історії на прикладі вивчення особи Сулеймана I Пишного. Сформовано методичні рекомендації щодо запровадження визначеної теми в навчальний процес. Запропоновано використання таких візуальних джерел, як фотографії, карти, ілюстрації, та інших візуальних матеріалів для поглибленого розуміння учнями постаті султана .

Ключові слова: Османська імперія, султан Сулейман I Пишний, завоювання, Роксолана, компетентнісний підхід, навчальна програма, здобувачі загальної середньої освіти.

SUMMARY

Korsakova Y. V. The Ottoman Empire of Suleiman the Magnificent: Formation of Students' Concepts about the Role of the Individual in History. – On the rights of the manuscript. – 74 p.

Qualification work for obtaining the educational degree "Master". The master's work is devoted to the study of the role of a person in history using the example of Sultan Suleiman I the Magnificent in world history lessons in secondary education institutions. It is proposed to consider methods and approaches that can be used in the lesson when familiarizing students with the figure of the sultan. It is noted that Suleiman I the Magnificent was one of the most powerful rulers of the Ottoman Empire, who had a huge impact on European, Asian and African history. His reign is considered the «golden age» of the Ottoman Empire. Thanks to the methods that will be considered in this study, students will be able to learn about the personality of the sultan and his mark on world history.

The study analyzes the curricula that will be used in future work in history lessons , in particular the principles and methods that increase the effectiveness of learning historical material through various teaching methods. The importance of interactive techniques for developing critical thinking and the ability to analyze historical events in secondary school students is highlighted . The practical aspects of the application of competency-based approaches and tasks in teaching history are considered using the example of studying the personality of Suleiman I the Magnificent. Methodological recommendations for introducing a specific topic into the educational process are formulated. The use of such visual sources as photographs, maps, illustrations, and other visual materials is proposed for students to gain a deeper understanding of the figure of the Sultan.

Keywords: Ottoman Empire, Sultan Suleiman I the Magnificent, conquest, Roksolana, competency-based approach, curriculum, secondary education students.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження.....	11
1.1 Джерелознавча база дослідження	11
1.2 Історіографія проблеми.....	16
Висновок до Розділу 1.....	21
Розділ 2. Зовнішня та внутрішня політика Сулеймана I Пишного.....	22
2.1 Державний устрій та адміністративний поділ Османської імперії.....	22
2.2 Завоювання Сулеймана I Пишного	27
2.3 Сулейман і Роксолана.....	33
Висновок до Розділу 2.....	41
Розділ 3. Методика вивчення теми дослідження в шкільному курсі історії.....	42
3.1 Аналіз програми та підручників.....	42
3.2 Практичні рекомендації до методики вивчення теми на уроках історії	47
Висновок до Розділу 3.....	55
Висновки.....	56
Список використаних джерел.....	60
Додатки	68

Вступ

Актуальність теми. Вивчення історії у школі має не лише пізнавальний, але й виховний характер. Одним із важливих завдань є формування уявлення про роль особи в історії. Історія – це не тільки події, дати чи війни, а й діяльність конкретних людей, які впливали на розвиток держав, культур, народів. Особистість правителя чи державного діяча може уособлювати цілу епоху і яскравим прикладом такої постаті є султан Сулейман I Пишний.

Вивчення постаті Сулеймана I Пишного є актуальним і важливим, адже учні краще сприймають історичні процеси через призму конкретних людей. Вивчення біографій історичних діячів формує розуміння того, як окремі рішення, риси характеру чи цінності впливають на долю держав. Такий підхід розвиває критичне мислення: учні вчаться оцінювати діяльність не лише за успіхами, а й за суперечливими наслідками. Учні бачать, що навіть одна людина може змінити хід історії. Формується розуміння відповідальності за прийняті рішення. Постать Сулеймана дає можливість пояснити поняття «епоха правителя» та показати взаємозв'язок особи й суспільних процесів. Такий матеріал сприяє розвитку інтересу до історії, адже особисті історії запам'ятовуються краще, ніж сухі факти. Діти повинні розуміти, чому Крим перебував під османським контролем, які відносини склалися історично між Україною та Туреччиною. Це сприяє вмінню надалі розглядати історію з різних перспектив. Вивчаючи історію правління Сулеймана I Пишного, вчитель формує на уроці міжпредметні зв'язки: з географією (вивчаючи територію імперії), мистецтвом (османська архітектура), літературою (адже Сулейман був поетом), а також правознавством (ознайомлення з реформами). Вивчення постаті султана Сулеймана I Пишного допоможе сформувати повагу до різних культур і традицій.

Формування уявлень про роль особи в історії є важливим завданням шкільної освіти, адже воно допомагає учням зрозуміти механізми історичного розвитку та вплив індивідуальних рішень на долю народів і держав. Сулейман I Пишний є яскравим прикладом такого підходу, оскільки його правління

визначило цілу епоху в історії Османської імперії на його прикладі школярі можуть побачити як особа правителя здатна формувати політику, право, культуру й залишити слід у світовій історії.

Мета роботи полягає у тому, щоб на прикладі вивчення особливостей зовнішньої та внутрішньої політики султана Сулеймана I Пишного показати методику формування у здобувачів освіти уявлення про роль особи в історії. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних **завдань**:

1. Здійснити огляд джерелознавчої бази дослідження та історіографії проблеми;
2. Розглянути державний устрій та показати адміністративний поділ Османської імперії за правління Сулеймана I Пишного;
3. З'ясувати основні напрямки зовнішньої політики Сулеймана I та визначити її характер;
4. Проаналізувати взаємини правителя з його дружиною Роксоланою;
5. Проаналізувати навчальну програму та підручники з історії на предмет відображення теми дослідження в шкільному курсі історії;
6. Розробити методику вивчення теми даної роботи на уроках історії.

Об'єкт дослідження – постать султана Сулеймана I Пишного та відображення інформації про нього в шкільній програмі.

Предмет дослідження – методика формування у здобувачів освіти уявлення про роль особи в історії на прикладі султана Сулеймана I Пишного.

Територіальні межі дослідження даної роботи включають землі Османської імперії, разом із значною частиною Угорщини, регіони Північної Африки (зокрема Алжир), Близький Схід (міста Багдад і Тебриз), а також острів Родос та узбережжя Середземного моря. Крім того в роботі враховано вплив правління Сулеймана I у Центральній Європі та Персії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період правління султана Сулеймана I Пишного з 22 вересня 1520 р. по 6 вересня 1566 р.

Методи дослідження зумовлені темою, метою та завданням роботи. У даній роботі використовувались принципи і методи як загальнонаукового так і спеціального характеру.

Зокрема, під час роботи з джерелами застосовувався метод аналізу і критики. Його застосування є обов'язковим при вивченні джерельної бази та історіографії. Так як, особливостями джерел є необ'єктивність, їх варто уважно аналізувати та порівнювати інформаційну наповнюваність. Необхідно враховувати панегіричний характер цих текстів, їх спрямованість на возвеличення правителя. Цей метод допомагає встановити об'єктивну картину подій та уникнути однобічності, а також дозволяє відокремити міфологізовані елементи від фактів. На основі аналізу джерел і критичного осмислення контексту, ми можемо визначити реальний вплив Роксолани на Сулеймана та в загальному на імперію, оцінити політику султана.

Для порівняння отриманої інформації при аналізі джерел та історіографії застосовувався метод синтезу. Це об'єднання різних фактів, поглядів, характеристик і джерел у цілісну картину. Для вивчення Сулеймана та Роксолани він особливо корисний, адже дозволяє врахувати суперечливі описи, різні культурні впливи та багатовимірність їхніх постатей. Метод дозволяє об'єднати різноманітні аспекти правління Сулеймана. Синтез ролі султана та його законодавчої діяльності, показує взаємозв'язок політичного лідера та його непереборного бажання розширити імперію. Європейська традиція подає Роксолану як інтриганку, тоді як османська – як мудру порадицю султана. Метод синтезу дозволяє поєднати ці погляди, відфільтрувати перебільшення, сформувати зважений образ, який враховує обидві перспективи. Так само і з Сулейманом, адже він постає одночасно й великим воєначальником, і реформатором, і людиною високої культури.

Ці методи разом із просопографічним методом, застосовувалися також і при вивченні особи Роксолани у шкільних підручниках з історії. Для Сулеймана та Роксолани цей метод дає особливо глибоке розуміння. Просопографія дозволяє вивчити не лише особу, а й середовище, у якому вона діяла. Роксолана

– унікальний приклад соціального піднесення: від полонянки до дружини султана. Просопографія дозволяє порівняти її шлях з іншими жінками гарему, зрозуміти, що було типовим, а що винятковим. Завдяки цьому методу ми можемо визначити, чому саме вона здобула вплив. Для Сулеймана цей метод дозволяє оцінити, його виховання як османського принца, а саме роль династії Османів у формуванні його політичної культури. Так формуються висновки про те, які риси були для них типовими, а які – ні. Метод допомагає не лише описати особисті риси, а й показати як Сулейман вписувався в загальні тенденції розвитку імперії, як Роксолана вплинула на політичну систему, започаткувавши «Жіночий султанат», і зрештою, як вони обидва взаємодіяли з інститутами влади та суспільними нормами.

Також в даній роботі, було використано історико-генетичний та біографічний методи, за допомогою яких, ми могли встановити причинно-наслідкові зв'язки для вивчення особливостей правління Сулеймана I Пишного. Для вивчення Сулеймана Пишного та Роксолани ці методи особливо корисні, адже вони дозволяють простежити становлення їхніх ролей і впливу в Османській імперії. Історико-генетичний метод починається з аналізу того, звідки походять ключові риси та можливості історичних осіб. Стосовно Сулеймана у роботі завдяки даному методу були прослідковані умови його виховання як шехзаде, освітні традиції османської династії, вплив батька султана Селіма I, проаналізована військова та адміністративна система, в якій він формувався. Для вивчення особи Роксолани, ми отримали результати про її ймовірне українське походження, досвід полону та включення в систему гарему, перші кроки в адаптації до двору та здобуття прихильності султана. Це дозволяє з'ясувати генезис їхніх характерів і політичного впливу. Така форма дослідження допомагає показати, як змінювалося становище цих постатей у часі. Історико-генетичний метод дозволяє зрозуміти чому певні події стали можливими. Наприклад: як прихід Роксолани вплинув на внутрішню політику гарему й династичні питання; як зростання влади Сулеймана стало логічним наслідком попередніх реформ у війську та управлінні; чому їхній союз став

політично значущим саме в умовах XVI ст. Метод дозволяє оцінити наслідки їхньої діяльності у ширшій історичній перспективі. Історико-генетичний метод дає змогу створити цілісну, послідовну картину, показавши, як особисті риси, обставини та історичні процеси впливали одне на одного протягом часу. За допомогою них, ми змогли встановити відповідність подій в хронологічній послідовності. Ці методи дозволили нам дослідити історичні події через призму життєвого шляху, як Сулеймана I Пишного, так і Роксолани, адже розуміння особистості Сулеймана I Пишного є ключем, щоб зрозуміти епоху.

Комплексне застосування цих методів дозволяє створити багатовимірний портрет султана Сулеймана I Пишного та його епохи: від особистих мотивацій до глобальних геополітичних процесів, від придворних інтриг до культурного розквіту, від військових кампаній до законодавчих реформ.

Практичне значення отриманих результатів дослідження може мати практичне, освітнє, культурне та виховне значення. Дослідження життя Сулеймана I дає змогу відтворити політичну, економічну й культурну картину Османської імперії XVI ст. Результати вивчення особи султана можуть бути використані для розуміння історичних коренів сучасних конфліктів. А аналіз історичних джерел розвиває здатність до об'єктивної оцінки інформації. Вивчення Сулеймана I формує в молоді усвідомлення важливості особистої відповідальності правителя перед суспільством. Основні висновки роботи та матеріал, зібраний у ній, можуть бути використані для освітнього збагачення та загальної ерудиції, про одну з найвпливовіших постатей у всесвітній історії.

Результати дослідження були апробовані під час виступу на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Україна у світовому просторі: минуле і сучасність», яка відбулася 19 квітня 2025 року у м. Луцьк. Корсакова Я. В. Османська держава Сулеймана I Пишного: формування у здобувачів освіти уявлень про роль особи в історії. *Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів (м. Луцьк, 29 квітня 2025р.)* 2025. С.168-170.

Результати дослідження також обговорювалися на засіданні кафедри всесвітньої історії під час попереднього захисту роботи

Структура роботи відповідає меті та поставленим завданням. Робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел обсягом 8 сторінок (65 позицій) і додатків. Загальна кількість сторінок – 74.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Джерелознавча база дослідження

Джерелознавча база даної роботи може складатися з кількох груп джерел. При підготовці історичного розділу, при вивченні правління Сулеймана I Пишного [Див. Додаток А], та його взаємини з Роксоланою, варто опиратися на османські хроніки та літописи. Це праці османських істориків, які жили в той період або трохи пізніше. Наприклад, роботи Ібн Кемалє (Кемаль-паша-заде) з історії Османської імперії видані Турецьким історичним товариством у 1997 р. [15]. Оскільки, ми аналізуємо роль особи в історії, особливо цінними будуть джерела, що описують особистість самого султана. Його військовий щоденник та збірка віршів «Диван Мухіббі», які зберігаються у Варшавському Університеті, дають уявлення про його погляди та характер [44]. Писемні джерела містять в собі також і дипломатичні донесення. Цінними джерелами можуть бути звіти європейських послів та посланців, які перебували при дворі Сулеймана. Наприклад, донесення венеційських, австрійських, французьких дипломатів [3, 57]. Вони часто містять унікальні деталі про внутрішнє життя двору, інтриги, особисті риси султана та його оточення, оскільки спостерігачі ззовні могли бути більш об'єктивними.

Розглянемо, як османські хроністи та історики того часу, такі як Ібн Кемаль , описував Сулеймана як «Кануні» (Законодавця) [15]. Вони зосереджувалися на його військових перемогах, політичних і адміністративних реформах. Його правління зображувалося як «золотий вік» імперії, що символізує вершину її могутності. Ця історіографія є панегіричною (вихваляючою) і часто ідеалізує особу султана. Перші європейські джерела здебільшого зображували Османську імперію як «чужого» та «загрозу» для християнського світу. Сулейман I розглядався не як «Пишний», а як «Великий турок», могутній і небезпечний завойовник [60, с.24]. Його успіхи сприймалися

з острахом і захопленням. Цей погляд панував в європейській історіографії до кінця XIX ст.

Проте внесок у вивчення Османської імперії, зокрема у вивчення постаті султана Сулеймана I Пишного та Роксолани, зробили не лише турецькі дослідники, а й англійські. Так, до прикладу, Лорд Кінросс, в 2013 р. , на основі архівів Топкапи подав інформацію, щодо зовнішньої політики султана [19]. Також в книзі яскраво описані події в гаремі та вплив цих подій на султана. Проте Гарольд Лемб, історик та автор творів про історичні особистості, у своїй книзі «Сулейман. Султан Сходу» виданій 1951 р. , спростовує факт одновекторності політики султана і зазначає, що саме за правління цього султана розпочався розквіт дипломатії, а також розповідає про характерні риси державного апарату [27, с. 144].

У даній дослідницькій роботі, ми будемо опиратися не лише на особистість султана Сулеймана I Пишного. Також особливої уваги заслуговує дружина правителя Роксолана, яка є невід'ємною частиною його життя та існування [Див. Додаток Б]. Вакф мечеті Гюррем Султан (адже таке турецьке ім'я мала Роксолана) збережений у музеї турецького та ісламського мистецтва, яскраво показує її діяльність у державних справах [64]. Пожертвна грамота Хасекі Гюррем Султан датована 1556-1557 рр. У цьому документі описані будинки, медресе, імарети (їдальні), які були споруджені за часів правління Сулеймана I Пишного. Також згадується про функціонування фонду Гюррем Султан, власне, з якого ці будівлі і було споруджено. В цьому документі містяться підписи та печатка самої Гюррем Султан.

Джерела мистецького та культурного характеру створені за часів Сулеймана також стануть в нагоді для дослідження даної проблематики. Вони вказують нам на культурний розквіт Османської імперії XVI ст. автором більшості з них був відомий у той час архітектор Сінан [59]. А власні вірші Сулеймана дають уявлення про ідеї, які були в пошані в той час [44].

Друга група джерел даного дослідження базується на державних законодавчих актах про освіту та методичних посібниках. Вони відображають

освітній процес та стосуються методичної і практичної роботи. Сюди ми відносимо, насамперед, Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 р. [42]. Цей закон визначає правові та організаційні засади функціонування освітньої системи, встановлює права та обов'язки учасників освітнього процесу, а також права на здобуття освіти незалежно від будь-яких ознак. Не менш важливим є «Державний стандарт базової середньої освіти» № 898 від 30 вересня 2020 р. [11]. Цей стандарт є своєрідним фундаментом усієї освітньої системи. Він відповідає сучасним потребам, викликам і міжнародним підходам у навчанні та є підґрунтям для подальшої освіти. Для вчителя важливо правильно обрати модельну навчальну програму для подальшої роботи у школі на уроках з всесвітньої історії. На разі міністерство освіти і науки пропонує на вибір три модельні навчальні програми. Сюди відносять:

- «Всесвітня історія 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти авторів Олександр Гісем, Олександр Мартинюк [10];
- «Всесвітня історія 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти авторів Олена Пометун, Тетяна Ремех [39];
- «Всесвітня історія 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти авторів Ігор Щупак, Алла Посунько [55].

Основні положення навчальних програм та аналіз підручників детально буде описано у третьому розділі даної роботи.

При опрацюванні практичної складової нашої роботи, а саме у процесі аналізу особливостей відображення при вивченні особи Сулеймана І Пишного у шкільних підручниках з всесвітньої історії історії для 8 класу, при розгляді питання про суть понять «компетентності», «компетентнісний підхід», а також при розкритті форм і методів роботи з здобувачами освіти на уроках всесвітньої історії і формування у них культурної та просторової компетентностей нами бралися до уваги законодавчі акти та нормативно-правові документи. Зокрема, основні засади освітнього процесу в Україні, регламентація та регулювання навчання в закладах загальної середньої освіти нами розглядалися на основі положень закону «Про освіту» [41]. Цей закон прийшов на зміну застарілому

Закону «Про освіту» від 1991 р. і став фундаментом для проведення масштабної освітньої реформи в Україні, яка отримала назву «Нова українська школа». Документ визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи освіти України, а також регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту. Основна мета Закону полягає у всебічному розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, формуванні її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору.

З'ясовуючи питання про історичний компонент як складову освітньої галузі «Громадянська та історична галузь», визначаючи його суть, завдання, структурні особливості, визначаючи мету і завдання вивчення історії в школі, ми зверталися до положень «Державного стандарту базової середньої освіти» [11]. Стандарт базується на Законах України, зокрема на Законі «Про повну загальну середню освіту» й інших нормативно-правових актах, які встановлюють систему освіти. Основні цілі направлені на розвиток природних здібностей учнів, їхніх інтересів, обдарованостей, формування соціальної активності, громадянської позиції, здатності до свідомого вибору життєвого шляху. Принципи освітнього процесу включають особистісно-орієнтований підхід до навчальної діяльності, доступність освіти, інтеграція, інклюзивність, безперервність. Зокрема, Стандарт підкреслює важливість гнучкості навчального часу. А громадянська, історична, соціальна й здоров'язбережувальна галузі підкреслюють важливість формування свідомого та відповідального громадянина, соціально активної особистості. Учні 5–9 класів, навчаючись за новим Стандартом, мають отримати не лише знання, а й компетентності, які підготують їх до подальшого навчання, громадянської участі та змін у житті. Це позитивна перспектива для розвитку освітньої системи України.

Аналіз статей та положень закону «Про повну загальну освіту» [42] дав можливість визначити правове поле впровадження та застосування

компетентісного підходу у навчальному процесі, засад формування основних компетентностей здобувачів освіти. Закон України «Про повну загальну середню освіту» ухвалено 16 січня 2020 р. з метою законодавчого закріплення реформ у сфері загальної середньої освіти, упорядкування структурного устрою шкільної освіти, встановлення прав і обов'язків учасників освітнього процесу, а також створення умов для забезпечення якості освіти та її доступності. Закон взаємодіє з іншими нормативними актами, такими як Закон «Про освіту» 2017 р. та іншими актами МОН, і за час дії зазнав змін і доповнень, зокрема стосовно забезпечення безпеки в закладах загальної середньої освіти. Він встановив сучасну рамку для організації шкільної освіти в Україні, оновив підходи та формалізував рівні шкільної освіти.

А при аналізі підручників з курсу всесвітньої історії для 8 класу, розробці методичних рекомендацій з вивчення теми «Османська імперія Сулеймана I Пишного» та формування під час її вивчення культурної та просторової компетентностей необхідно проаналізувати і визначити основні положення Навчальної програми [10, 39, 55]. Ці положення ми будемо детальніше аналізувати у третьому розділі.

З огляду на те, що тематика нашого дослідження, стосується особи Сулеймана I Пишного, тема Османської імперії часів його правління вивчається у 8 класі на уроках всесвітньої історії. Варто пам'ятати, що сучасний 8 клас, це ті, хто першими починав навчатися за реформою НУШ [22]. Це одна з наймасштабніших освітніх реформ в Україні останніх років. Її зміст полягає не лише в оновленні шкільної програми, а в зміні підходів до навчання: від запам'ятовування фактів до розвитку компетентностей, від жорсткої одноманітності до індивідуалізації, від авторитарного стилю викладання — до партнерства між учнем і вчителем. МОН описує НУШ так: «школа, в якій буде приємно навчатись ... учні набувають не лише знання, а й уміння їх застосовувати у повсякденному житті». Концепція «Нова українська школа» є системною реформою, що спрямована на перехід від знаннєвої до компетентнісної моделі освіти [22]. Вона заклала підвалини для оновлення

навчального змісту, професійного розвитку вчителів та створення сучасного освітнього середовища. Реалізація Концепції стала ключовим етапом у модернізації української освіти та її інтеграції до європейського освітнього простору. За правильної реалізації реформа здатна підготувати покоління учнів, яке буде компетентним, відповідальним, здатним адаптуватися до викликів ХХІ ст. НУШ може стати справжнім інструментом трансформації суспільства, зміцнення громадянської позиції та розвитку інноваційної економіки.

1.2 Історіографія проблеми

Сучасні дослідження відійшли від односторонніх поглядів і розглядають правління Сулеймана більш комплексно. Перейдемо до аналітичного підходу. Історики ХХ ст. почали вивчати не лише військові походи, а й економічні, соціальні та культурні аспекти. Вони зосередилися на внутрішніх проблемах імперії, а також на її взаємодії з європейськими державами.

Монографії та дослідження істориків, які спеціалізуються на історії Османської імперії та правлінні султана Сулеймана I Пишного, є цінними в науковій літературі. Сюди ми відносимо насамперед працю Іналджика Галіля «Османська імперія. Класична доба 1300-1600» видану в Києві 1998 році [17]. В ній автор описує султана Сулеймана, як сильного лідера та безпосередньо його історію сходження на престол. І. Галіль в своїй роботі у п'ятому розділі досліджував зовнішню політику султана за час його правління. У цьому розділі описані войовничі здобутки правителя та його військові походи. Певною мірою автор також аналізує листи написані Сулейманом до своїх союзників. Це дає змогу нам зрозуміти та усвідомити роль султана Сулеймана як воєначальника та вправного політика.

Варто відзначити не менш вагомий історик Агатангел Кримського, який також досліджував вплив особи султана Сулеймана I Пишного у світовій історії. Праця «Історія Туреччини» видана в Києві Друкарнею Української Академії наук у 1924 році [23, 24]. Дана книга наводить нам більш розширений опис Сулеймана як особи, адже тут ми бачимо його не лише як воєначальника,

але і як сина (наводиться порівняння зі своїм батьком Селімом Грізним), чоловіка (детальний опис взаємин зі своєю дружиною Роксоланою), та батька (розповідь про ставлення Сулеймана до своїх дітей). Порівнюючи з працею Інаджика Галіля у роботі Агатангела Кримського є цілий розділ присвячений Роксолані. В ньому він описує її шлях та долю у часи правління Сулеймана I Пишного. Він зазначає, що її ім'я, призначення, роль в Османській імперії, не лише як дружини Сулеймана I, а як особи, що мала значний вплив на державні справи. Тут він акцентує не лише на особистій владі, а й на її участі в державному управлінні. Ознайомлюючись з інформацією цього розділу можна зробити висновок, що Роксолана була невід'ємною частинкою життя Сулеймана. Її вплив був надзвичайно могутній на правителя, а відповідно і на всю імперію. З часу виходу в світ роману Павла Загребельного «Роксолана» у 1980 році [13], джерелом для якого стали сторінки розділу Агатангела Кримського «Історія Туреччини», яку ми вже розглядали вище, при вивченні особи Роксолани накопичилося нових знань і міфів [52, 53, 54]. Сьогодні в Україні над цією темою працює практично одна письменниця Олександра Шутко, яка вже випустила понад 10 книг про історію правління українок в Османській імперії. Як кандидат мистецтвознавства вона зуміла випустити першу науково-популярну книгу «Роксолана: міфи та реалії».

Проте внесок у вивчення Османської імперії, зокрема у вивчення постаті султана Сулеймана I Пишного та Роксолани, зробили не лише турецькі дослідники, а й англійські. Так, до прикладу, Лорд Кінросс, в 2013 році, на основі архівів Топкапи подав інформацію щодо зовнішньої політики султана [19]. Також в книзі яскраво описані події в гаремі та вплив цих подій на султана. Проте Гарольд Лемб, історик та автор творів про історичні особистості, у своїй книзі «Сулейман. Султан Сходу» виданій 1951 р. , спростовує факт одновекторності політики султана і зазначає, що саме за правління цього султана розпочався розквіт дипломатії, а також розповідає про характерні риси державного апарату [27].

Європейські дослідники також зробили внесок в дослідження епохи правління Сулеймана. Анджей Дзюбинський у своїй монографії «*Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500–1572 w kontekście międzynarodowym*» описав взаємини Османської імперії саме з Польщею [57]. Це дослідження містить аналіз двосторонніх дипломатичних відносин у 1500 – 1572 рр. Праця охоплює період правління батька Селіма Грізного, а згодом і самого Сулеймана I Пишного в Османській імперії, та династії Ягеллонів у Польському королівстві. Це дослідження є важливим для розуміння геополітичної ситуації в Центрально-Східній Європі. Дослідження залишається актуальним джерелом для істориків, що вивчають міжнародні відносини XVI століття, османську експансію в Європі та історію Центрально-Східної Європи, включаючи українські землі.

Американський історик, спеціаліст з історії Османської імперії Стенфорд Джей Шоу у своїй праці «Історія Османської Імперії та сучасної Туреччини: том 1 Злет і занепад Османської імперії 1280 –1808 рр.» описує як османські турки змогли розширити свої володіння від невеличкої території на кордонах Візантійської імперії, до однієї із найбільших та наймогутніших імперій світу [63]. В ході нашої роботи, було опрацьовано 4 розділ 1 тому, який має назву «Вершина Османської величі: Сулейман I Пишний 1520 – 1566 рр.» [63 с. 87-111]. Дане дослідження історика Дж. Шоу є досить обширним. В ньому він акцентує увагу на максимальній експансії, як апогею османської влади. Праця має розширений глосарій османських термінів та детальний їх аналіз, виділений окремим розділом. Автор книги послуговувався інформацією з османських архівів та первинними джерелами, що свідчить про широку джерельну базу.

Також існують і нові напрямки досліджень, про які теж не варто забувати. Дослідники почали вивчати не тільки діяльність султана, а й роль його оточення, зокрема Роксолани. Її постать, її вплив на султана та політику двору стали предметом багатьох досліджень. Це дає змогу вийти за межі традиційної «великої історії» та розкрити тему «ролі особи в історії» через призму не лише султана, а й його найближчого оточення. Особлива увага приділяється

культурному розквіту (архітектура, література, мистецтво). Сулейман зображується не лише як полководець, а й як меценат, поет та інтелектуал. Дослідження творчості Сінана [59] та самого Сулеймана «Мухіббі» [44] розкривають його як особистість з багатьма гранями.

Згадуючи роман Павла Загребельного «Роксолана» [13], не можна не згадати повість Осипа Назарука «Роксоляна» видану в 1930 р. у Львові [31]. Сам автор в інтерв'ю зазначав, що Роксолана не зробила нічого, аби охарактеризувало її як піклувальницю українського народу, адже побутує думка, що вона впливала на султана стосовно набігів татар на українські землі. Також Павло Загребельний мав свою думку стосовно Роксолани. На відміну від попередніх істориків, яких ми згадували вище, письменник казав, що не вважає її (Роксолану) національною гордістю.

Історіографія Сулеймана Пишного та Роксолани відображає складну еволюцію історичної науки від хронік та мемуарів до сучасних міждисциплінарних досліджень. Кожна епоха та національна історіографічна традиція привносила власні акценти та інтерпретації. Османська історіографія пройшла шлях від панегіричних хронік до критичних академічних досліджень, що спираються на широку архівну базу. Європейська історіографія еволюціонувала від орієнталістських кліше до об'єктивного аналізу османської цивілізації як рівноправного учасника європейської історії. Українська історіографія зосередилася на проблемі національної ідентифікації Роксолани, часом переходячи межу між науковим дослідженням та культурним міфотворенням.

Сучасний стан досліджень характеризується міждисциплінарністю, доступом до широкої джерельної бази та методологічним плюралізмом. Водночас залишаються численні дискусійні питання, що потребують подальших досліджень. Особливо перспективними напрямками є гендерні студії, аналіз культурної дипломатії епохи Сулеймана, дослідження економічних аспектів його правління та вивчення образів Сулеймана та Роксолани в культурній пам'яті різних народів.

Постаті Сулеймана та Роксолани залишаються не лише предметом історичних досліджень, але й важливими символами в культурній пам'яті турецького, українського та інших народів. Це робить їх вивчення особливо значущим для розуміння не тільки минулого, але й сучасних процесів конструювання ідентичності та історичної свідомості.

Для підготовки майбутніх вчителів історії, або для вдосконалення практикуючих вчителів, в даній дослідницькій роботі, ми послуговувалися також і навчально-методичними посібниками. Так як ці посібники є важливим інструментом у професійній діяльності педагога, вони допомагають забезпечити ефективну організацію навчального процесу, підвищити його якість та результативність. У роботі використано посібник Галини Яковенко «Методика навчання історії»[56]. Він охоплює певні ключові аспекти, такі як цілі та завдання історичної освіти, принципи навчання історії, зв'язок з іншими науками. Методичні компоненти в посібнику стосуються форм організації навчальної діяльності, засобів навчання, розглянуто типи та структура уроків історії. Методичні матеріали описані в роботі можна використати при плануванні навчального процесу та організації позакласної роботи. Використовуючи посібник авторки Г. Яковенко, варто пам'ятати, що час не стоїть на місці і в посібнику можливе недостатнє висвітлення сучасних цифрових інструментів та онлайн-ресурсів, які активно впроваджуються в освіту з 2020 р.

З корисних посібників також можна виділити працю авторів В. Кришмарел, Ю. Малієнка, Т. Мацейків та Т. Ремех «Актуальні питання компетентнісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти» [25]. Вона є сучасним методичним посібником, орієнтованим на специфіку викладання історії та громадянської освіти. Інформація в ньому повністю побудована на компетентнісному підході, що відповідає концепції НУШ [22], Державному стандарту та повної загальної середньої освіти [11]. Також цей посібник враховує особливості ліцейної освіти. Включає в себе

цифрову грамотність та медіаграмотність, що діє на противагу розглянутому вище посібнику Г. Малієнко, який потребує оновлення після випуску у 2017 р.

Навчальні посібники з історії – це міст між наукою та практикою в школі. Вони допомагають бути не лише передавачем знань, а й наставником, який розвиває в учнів уміння мислити, аналізувати та робити висновки на основі історичного досвіду.

Висновок до Розділу 1

Наукова та джерельна база, яка була опрацьована та проаналізована, є достатньо обширною та змістовною. Літературу та праці, які ми використовували під час нашого дослідження, можна поділити на дві категорії. Перша – це наукові праці дослідників, істориків, публіцистів та письменників, які докладно і поетапно описують особу султана Сулеймана I Пишного та його дружини Роксолани. В цих джерелах міститься аналіз та особливості життя та діяльності падишаха та вплив його на інші держави. Наше дослідження охоплювало роботи як українських дослідників, так і зарубіжних. Зауважимо, що у зв'язку з подіями в Україні ми не використовували роботи російських та радянських дослідників.

Друга частина літератури відноситься до нормативно-правових документів та законодавчих актів, які регулюють процес освіти в Україні. Сюди ми віднесли типові освітні програми, закони про освіту та Держвний стандарт. Опрацьовуючи програми та підручники детальніше в третьому розділі, ми зможемо порівняти їх наповнюваність та визначити, що краще обрати для роботи в шкільному курсі всесвітньої історії.

РОЗДІЛ 2.

ЗОВНІШНЯ ТА ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА СУЛЕЙМАНА І ПИШНОГО

2.1 Державний устрій та адміністративний поділ Османської імперії

Адміністративна структура Османської імперії під час правління Сулеймана I Пишного базувалася на військовій системі, яка також виконувала певні цивільні управлінські функції. Правління Султана I поділяється на два періоди розвитку її адміністративного устрою та системи управління. Перший період охоплює початок сходження на престол молодого шехзаде Сулеймана. Другий період – початок його великих завоювань [17, с. 13].

Державний устрій Османської імперії за Сулеймана являв собою унікальну систему, що поєднувала елементи східної деспотії з впливами візантійської адміністративної традиції, ісламського права та тюркських звичаїв. Ця система базувалася на абсолютній владі султана, складній ієрархії чиновників та військовій еліті, що забезпечувала як внутрішню стабільність, так і зовнішню експансію імперії.

У період своєї експансії Османська імперія активно підкорювала численні невеликі тюркські держави, відомі як бейлики. Будівництво адміністративної системи молодого імперії відбувалося на основі бейликів, які стали важливою складовою її територіального устрою. Кожен бейлик являв собою окрему область, де управління здійснював бей – місцевий правитель, що підпорядковувався турецькому султану як вассал [19]. Такий структурний підхід забезпечував ефективну організацію влади й підтримував контроль султана над численними регіонами імперії [Див. Додаток В].

Султан мав необмежену владу над життям та смертю своїх підданих, він був верховним законодавцем, главою виконавчої влади та верховним суддею. Всі землі в імперії теоретично належали султану, і він міг вільно розпоряджатися ними на свій розсуд. Ця концепція власності відрізнялася від

європейської феодальної системи, де права на землю були більш розподіленими між різними станами суспільства.

Сулейман активно використовував своє право на видання законодавчих актів (канунів), що доповнювали шаріат і регулювали ті сфери життя, які не були детально описані в ісламському праві. Саме за ці законодавчі діяльність він отримав прізвисько Законодавець. Його кануни охоплювали земельне право, податкову систему, кримінальне право та адміністративні процедури. Ці акти, накази та листи державного значення прикріплювалися його особистою печаткою [Див. Додаток Г].

У XVI ст. за правління Сулеймана I Пишного Османська імперія досягла апогею своєї могутності. Вона стала однією з найвпливовіших світових держав, що простягалася на трьох континентах – Європі, Азії та Африці [23, с. 156-158]. Ефективний державний устрій і добре організований адміністративний апарат стали запорукою її стабільності та військових успіхів. Дослідження структури влади та адміністративного поділу імперії дозволяє краще зрозуміти причини її тривалого існування та політичного впливу. У XVI ст. Османська держава Сулеймана I охоплювала Анатолію, Балкани, Північну Африку, Близький Схід та частину Східної Європи. У період правління султана Сулеймана I Пишного (1520 – 1566 рр.) імперія досягла найвищого рівня централізації, правової систематизації та територіального зростання.

Султан був абсолютним монархом і володарем усіх земель. Він поєднував світську й релігійну владу як *падишах* та *халіф* мусульман. Його слово було законом, хоча у прийнятті рішень часто спирався на дорадчі органи [24, с. 132].

Диван – центральний орган управління, вища державна рада, до якої входили великий візир (перший міністр), інші візирі, кадіаскер (головний суддя), дефтердар (скарбник), нішанджі (хранитель державної печатки). Диван розглядав фінансові, військові, адміністративні та юридичні справи. За часів Сулеймана Диван зазвичай збирався чотири рази на тиждень у палаці Топкапи. Спочатку Сулейман особисто головував на засіданнях дивану, але згодом делегував це повноваження великому візиру, сам спостерігаючи за засіданнями

через спеціальне вікно. До складу дивану входили також другий і третій візири, кадіаскери (верховні судді) Румелії та Анатолії, нішанджи (керівник канцелярії, що ставив султанську монограму на документах), дефтердар (міністр фінансів) та капудан-паша (командувач флотом). Кожен з цих високих чиновників мав чітко визначені повноваження та відповідав за певну сферу управління імперією. На відміну від європейських монархій, у Османській імперії не існувало фіксованого закону спадкоємства. Султаном ставав той син, який першим отримував підтримку армії та еліт. Це нерідко спричиняло міжусобні конфлікти, що завершувалися стратою конкурентів.

Імперія поділялася на великі провінції – еялети (бейлербейства), якими управляли бейлербеї (намісники). У XVI ст. їх кількість поступово зростала (наприклад, Румелія, Анатолія, Єгипет, Сирія тощо). Кожен еялет складався з санжаків, які формально передавалися у володіння синів султана. Однак реальне управління цими областями здійснювали не вони, а губернатори, призначені для адміністративного контролю. Губернаторам вручався особливий штандарт, символічно названий «санджак», що означало його походження та довірчий статус від самого султана. Очолювали їх санджакбеї. Санжаки у свою чергу поділялися на кадилики, які мали судово-релігійну адміністрацію[50]. Міста відігравали ключову роль в адміністративній структурі імперії. Великі міста були центрами санджаків та важливими економічними вузлами. Міським управлінням керував кадій (суддя), який поєднував судові та адміністративні функції. Кадій призначався з Стамбула на обмежений термін (зазвичай один-два роки), що мало запобігти корупції та формуванню місцевих кланів.

Адміністрація тісно поєднувалася з військовою структурою. Намісники й командувачі одночасно були відповідальні за збирання податків, підтримку порядку й організацію війська. Основа цієї системи – сіпахи (кавалерія), які отримували тімари – землі з правом збору податків в обмін на військову службу. Яничари, що в перекладі з турецької означає «нове військо» [17, с. 75], були елітною регулярною піхотою турецької армії. Їхній унікальний склад формувався переважно з полонених хлопчиків християнського походження,

перетворюючи цих молодих юнаків на дисциплінованих воїнів та важливу опору османської військової сили. Основою військової могутності Османської імперії за Сулеймана була професійна армія, центральне місце в якій посідали яничари (єнічері) – елітна піхота, сформована з християнських хлопців через систему девширме. Яничарський корпус був першим постійним регулярним військом в Європі Нового часу і налічував за Сулеймана близько 12-20 тисяч воїнів. Яничари отримували регулярну платню з державної скарбниці, були професійно вишколені та відзначалися високою дисципліною та бойовою ефективністю. Вони не лише брали участь у військових походах, але й виконували функції гарнізонів у ключових фортецях та містах імперії. Яничарський корпус був поділений на орти (полки), кожен з яких мав свого командира та спеціалізацію [19, с 36].

Державні службовці Османської імперії, виконуючи свої обов'язки, отримували у володіння значні земельні угіддя, однак передбачалося, що ці ділянки не можуть передаватися у спадок. Щоб зберегти майнові активи, багато чиновників оформлювали свою землю як вакуф – власність, що передавалася у користування мусульманським релігійним інституціям. Така практика мала негативний вплив на державні володіння султана та суттєво зменшувала надходження до імперської казни, оскільки з вакуфних земель не стягувалися податки. Наприкінці XVI ст. Османська імперія опинилася під впливом європейської «революції цін», що призвела до серйозної фінансової кризи [50, с. 73]. Найболючіше її наслідки відчули сипахи, які були основою адміністративно-військової системи держави. Їхній занепад посилив роль яничар, однак утримання цього війська вимагало значних фінансових ресурсів, яких уже не вистачало. Єдиним джерелом поповнення скарбниці залишалася агресивна завойовницька політика. Втім, після правління Сулеймана I Пишного Османська імперія почала зазнавати серйозних поразок у своїх військових кампаніях, що додатково ускладнило ситуацію в державі.

Іслам був державною релігією, що впливала на всі сфери управління. Шаріат (ісламське право) застосовувався паралельно з канунами (світськими

законами султана) [1, с. 62]. Улеми (релігійна еліта) мали значний авторитет, зокрема в освіті, правосудді й формуванні законодавства. Османи не прагнули до повної асиміляції підкорених народів. Місцеві еліти часто залишалися при владі, але під контролем османських адміністраторів. Дозволялися різні релігії, хоча немусульмани (християни, юдеї) сплачували джизью (податок). Це сприяло стабільності й лояльності завойованих регіонів [56, с.13].

Важливу роль у соціальному та економічному житті імперії відігравали вакфи – релігійні благодійні фонди. Вакф створювався шляхом передачі майна (зазвичай нерухомості) у безстрокове користування на благодійні цілі. Доходи від цього майна використовувалися для утримання мечетей, медресе (релігійних шкіл), лікарень, караван-сараїв, мостів, фонтанів та інших громадських об'єктів. Сулейман та члени його родини, особливо його дружина Роксолана (Хюррем Султан) [64], заснували численні вакфи по всій імперії. Ці фонди забезпечували соціальні послуги, які в інших країнах виконувалися державою. Вакфи були звільнені від податків та не могли бути конфісковані, що робило їх привабливим інструментом для збереження родинного багатства. Адміністрацією вакфів керували спеціальні чиновники (мутавеллі), що призначалися засновниками або центральною владою. Існував окремий орган управління вакфами, очолюваний садром (міністром вакфів). Система вакфів була важливим елементом османського суспільства, що забезпечувала соціальну підтримку та розвиток інфраструктури.

Державний устрій Османської імперії XVI ст. був складною і водночас гнучкою системою, що ефективно поєднувала централізовану владу султана з місцевим самоврядуванням. Військово-адміністративна модель забезпечила стабільність на великих територіях. Поєднання ісламського права з султанськими указами дозволяло адаптувати управління до різних регіональних умов. Усе це сприяло зміцненню Османської імперії як глобальної сили свого часу [19, с. 115].

2.2 Завоювання Сулеймана I Пишного

22 вересня 1520 р., під час підготовки до нового військового походу, султан Селім завершив свій життєвий шлях. За вісім років правління він майже утричі розширив територію Османської імперії, заклавши міцний фундамент для її розквіту. Після його смерті престол перейшов до єдиного сина – Сулеймана, який за наступні півстоліття перетворив спадок батька на одну з наймогутніших держав світу[24, с.132].

За правління свого діда – Баязида II – і батька – Селіма I – Сулейман обрав шлях спокійного і зваженого життя у провінціях, притримуючись мудрого принципу: «Чим тихіше йдеш, тим далі зайдеш». Він прекрасно розумів, до чого може призвести надмірна активність, адже вже бачив, як його дядько Мехмед, після занадто завзятої діяльності в Кафі, був страчений. Ця переконаність ще більше закріпилася під впливом трагічних подій у Трабзоні, де він став свідком того, як його батько Селім жорстоко розправився зі своїми старшими синами – Абдуллахом, Махмудом та Мурадом – за прояви непокори й прагнення незалежності.

У перший рік свого правління султан Сулейман вирішив розпустити чисельний гарем, а доньку кримського хана Мехмеда I Герая, з якою він мав одружитися відповідно до обіцянки, даної його батьком Селімом I, відправив назад до Криму [28, с.31]. Причиною цього стала його глибока любов до української наложниці Роксолани, яка згодом стала його дружиною і подарувала йому п'ятьох синів та одну доньку. Разом із цим Сулейман відмовився повернути Кримському хану місто Кафу, як було домовлено раніше, і зосередив усі свої сили на організації завойовницьких походів.

У ході першої воєнної кампанії 1521 р. султан Сулейман здійснив визначне завоювання, опанувавши неприступну фортецю Белград, що стало важливою перемогою в його військовій стратегії. Вже наприкінці 1522 р. він продемонстрував свою рішучість та військову майстерність, захопивши Родос острів, який свого часу не вдалося підкорити навіть його прадіду, легендарному

завойовнику Константинополя Мехмеду II. Продовжуючи розширювати свої володіння, у 1526 р. Сулейман здобув контроль над Угорщиною після вирішальної битви під Мохачем, в якій загинув її король Лайош II. Ці події закріпили його позиції як одного з наймогутніших правителів своєї епохи [28, с.59].

Підготовка Османської імперії до чергової військової кампанії проти Угорщини розпочалася наприкінці 1525 р., після прибуття до Константинополя делегації на чолі з Луїзою Савойською, матір'ю французького короля Франциска I. Того часу французький монарх, зазнавши поразки у битві під Павією, перебував у іспанському полоні. Франція активно шукала союзників для ослаблення влади Габсбургів, намагаючись завдати удару по їхній імперії зі східного флангу. Османського султана Сулеймана Великого вдалося переконати у стратегічних перевагах франко-османського союзу. Результатом цієї дипломатичної співпраці став історичний бій 29 серпня 1526 р. на полі під Мохачем, у якому війська Сулеймана завдали нищівної поразки Людовіку II Ягеллончику, завершивши кампанію взяттям Буди. Ця перемога призвела до дестабілізації угорської монархії та подальшого розпаду Угорського королівства [23, с.147].

Через три роки після попередніх військових успіхів Сулейман вирішив кинути виклик династії Габсбургів, розпочавши війну за Австрію. У 1532 р., під час другого походу на Відень, султан порушив традиції Османської імперії, з'явившись у головному уборі, увінчаному дорогоцінною короною. Цей жест став настільки знаковим, що європейці надали йому прізвисько «Пишний», знаменуючи його видатну велич і амбіції. Після зміцнення західних кордонів Османської імперії Сулейман переключив свою увагу на схід. Його новим суперником став перський шах Тахмасп, боротьба з яким тривала понад два десятиліття, з 1533 до 1555 року. Він вирушив до Ірану, де захопив Тебріз і Багдад. Згодом, в альянсі з Алжиром та Францією, організував кілька експедицій у Середземному морі, направлених проти Венеції, Генуї та Іспанії, хоча вони виявилися здебільшого невдалими. Натомість у регіоні Індійського

океану вдалося досягти більш вагомих успіхів – витіснити португальців із Аденської затоки та Перської затоки, а також встановити контроль над Єменом на півдні Аравійського півострова [63, с. 86].

Після тривалої перерви, нова експедиція до Європи принесла важливі результати. У 1547 р. в Константинополі було укладено перший мирний договір зі Священною Римською імперією, який став знаковою подією того часу. Згідно з домовленостями, австрійські Габсбурги погодилися сплачувати щорічну данину в розмірі 30 тисяч флоринів за контроль над західною та північною частинами Угорщини. Ця угода не лише закріпила позиції сторін, але й стала важливим політичним кроком у історії міжнародних взаємин.

За часів володарювання Сулеймана, якому завдяки його розкішному стилю європейці дали прізвисько "Пишний" [24, с.135], територія Османської імперії охоплювала колосальні простори. До її складу входили Валахія, Молдавія, Трансильванія, значна частина північного Причорномор'я, простягаючись від Дунаю до Дніпра, південні землі Криму, велика частина Близького Сходу, східна Грузія, а також величезні території Північної Африки, які включали землі від Єгипту до Алжиру. Сулейман завершив своє правління через 46 років, залишивши спадок потужної держави в руках свого сина Селіма II, народженого від Роксолани [23]. У цей час Османська імперія перебувала на піку свого розвитку – вона демонструвала небувалий економічний, військовий і політичний потенціал. Злагоджені та впорядковані системи освіти, оподаткування та кримінального права сприяли стабільності й процвітання імперії в період, який історики пізніше назвали її «золотим віком».

Ця виснажлива війна завершилася укладенням мирної угоди, яка принесла Османській імперії великі територіальні здобутки. До складу імперії відійшли Вірменія (Ерзерум, Ван, Єреван), північний Іран (зокрема Тебріз) і частина Грузії. Це ознаменувало нову еру східного панування Османів і ще більше зміцнило позиції Сулеймана як однієї з найвпливовіших постатей свого часу.

Сулейман I правив Османською імперією з 1520 до 1566 рр., періоду її максимальної могутності. Унаслідок експансій імперія охопила території в Європі, Азії й Африці, стала одним із найвпливовіших центрів тогочасного світу[2, с.147].

Розглянемо основні битви воєнної кампанії Сулеймана I Пишного :

- **1521 р.** – захоплення **Белграда**, ключового форпосту на шляху до Угорщини;
- **1522 р.** – облога і взяття **Родосу**, що підсилює морську могутність Османів;
- **1526 р.** – вирішальна **битва при Могачі**, де загинув угорський король, Османи встановили владу над великою частиною Угорщини [Див. Додаток Е];
- **1529 і 1532** – дві спроби взяття **Відня**, обидві завершилися невдало, але продемонстрували військовий потенціал Османів і спричинили формування союзу з Францією проти Габсбургів;
- **1543 р.** – взяття **Естергома** – стратегічного міста Угорщини;
- **1533–1538 роки**, війна з Персією: Османи захопили **Вірменію, Грузію, Азербайджан, місто Тебріз** та в грудні **1534 р.** – **Багдад**, отримавши доступ до Перської затоки і контроль над нижньою Месопотамією;
- У **1548 р.** відбулася облога міста **Ван** – черговий успіх проти Сефевідів
- У **1538 р.** відбувся похід на **Молдову** – успішне встановлення васальної влади у низці міст (Іаşi, Suceava, Бессарабія, Браїла) [15, 24].

Наслідки експансії сулеймана змінили імперію. Після низки завоювань межі імперії охопили центральну Європу, Кавказ і Близький Схід – загальна площа становила близько 8 млн кмІ, населення – приблизно 25-35 млн, з різноманітним етнічним і релігійним складом Османська імперія наблизилася до зразка світового імперського правління. Сулейман вславився не лише як воїн: фактично реформував законодавство імперії, зібрав всі звичаї в єдиний «канон», пом'якшив покарання, часто особисто слухав судові справи і

намагався здійснювати справедливість. З метою утримання влади Османи активно засновували оборонні пости на завойованих землях, хоча застосовували репресивні методи щодо немусульман – подушні податки, обмеження у правах, переселення турків на стратегічні землі. Сулейман загинув 6 вересня 1566 р. під час облоги фортеці Сигетвар (Угорщина). Його смерть ознаменувала початок поступового політичного застою, хоча Османська імперія зберігала значну міць ще кілька десятиліть [17, с. 51].

Сулейман I Пишний визнається найбільшим із завойовників Османської імперії: його реформи й завоювання зміцнили державу і заклали підґрунтя для пізнішої політичної та культурної впливовості імперії. Підсумовуючи вище сказане, ми можемо стверджувати та вважати його еру вершиною османської сили. За правління Сулеймана I Османська імперія здійснила масштабну експансію по трьох континентах. Він встановив імперські кордони в Центральній Європі (Угорщина), на Кавказі та в Месопотамії. Водночас він запровадив значні реформи, що посилили внутрішню стабільність держави. Смерть султана в 1566 р. означала початок поступового занепаду [17, с. 60], але його досягнення відзначилися утвердженням могутньої імперії, спроможної впливати на геополітику XVI ст.

Завоювання Сулеймана I кардинально змінили геополітичну карту Європи, Близького Сходу та Північної Африки. Османська імперія досягла свого територіального апогею, розширившись від Будапешта до Багдада, від Алжиру до Криму. Ця експансія створила могутню централізовану державу, яка на два століття стала домінуючою силою у Східному Середземномор'ї.

Захоплення Угорщини та установлення контролю над більшою частиною Балкан суттєво послабило позиції Габсбургів та, відповідно, змусило Європу рахуватися з османською державою. Османи стали арбітрами в європейській політиці, використовуючи альянси з Францією проти Священної Римської імперії. Це легітимізувало їхню владу в очах мусульманського населення імперії [2, с. 58].

Контроль над ключовими торговельними шляхами між Сходом і Заходом приніс Порті величезні прибутки. Османи контролювали шовковий шлях, торгівлю прянощами та левантійську торгівлю в Середземномор'ї. Система капітуляцій, започаткована за Сулеймана, дозволяла європейським купцям торгувати в османських володіннях, що приносило значні митні доходи [50, с. 173]. Водночас османська експансія стимулювала європейців шукати альтернативні морські шляхи до Індії та Азії, що посилювало епоху Великих географічних відкриттів. Парадоксально, але османська могутність прискорила перехід центру світової торгівлі з Середземномор'я до Атлантики.

За правління Сулеймана Османська імперія переживала культурний розквіт. Архітектурний геній Сінан створював шедеври, які поєднували візантійські, перські та арабські традиції. Стамбул перетворився на космополітичну столицю, де співіснували різні релігії та культури. Сулейман відомий як "Кануні" (Законодавець) через свою роботу з кодифікації законів. Його правові реформи систематизували шаріат та світське право, створивши правову основу, яка функціонувала протягом століть. Це сприяло стабільності багатонаціональної та багатоконфесійної імперії [57, с. 91]. Релігійна толерантність османів (відносна, в межах системи міллетів) дозволяла християнам, іудеям та іншим меншинам зберігати свою ідентичність, хоча й у підпорядкованому статусі. Ця система забезпечувала соціальну стабільність, але водночас закріплювала релігійну сегрегацію.

Військова машина політики Сулеймана, особливо елітний корпус яничарів та потужна артилерія, встановила нові стандарти ведення війни. Османський флот, під командуванням Барбароси, домінував у Середземномор'ї, загрожуючи іспанським та венеціанським володінням. Однак постійні війни виснажували ресурси імперії [65, с. 29]. Невдала облога Відня та патова ситуація в конфлікті з Габсбургами продемонстрували межі османської експансії в Європі. На сході протистояння з Персією Сефевідів було виснажливим і без чітких результатів.

Завоювання Сулеймана заклали основу для майбутніх проблем імперії. Надмірна територіальна експансія створила проблеми управління та захисту величезних кордонів [61, с. 71]. Різноманітність завойованих народів робила імперію вразливою до сепаратизму та повстань. Економічна залежність від війни та данини призвела до того, що коли експансія зупинилася після смерті Сулеймана, імперія почала втрачати джерела доходів. Система тімарів (військових ленів) почала деградувати, послаблюючи військову міць держави. Для Європи османська загроза стимулювала військові та політичні інновації. Необхідність протистояти Османам сприяла формуванню військових альянсів, модернізації армій та розвитку фортифікаційної справи [17, с. 54]. Для народів Балкан, Угорщини та Україні османське панування означало століття боротьби за незалежність, що глибоко вплинуло на національну свідомість цих регіонів. Водночас османський період залишив значний культурний слід в архітектурі, кухні, мові та традиціях цих країн [63, с. 39].

Даючи оцінку наслідкам завоювання Сулеймана Пишного, ми можемо стверджувати, що такі політичні дії, створили велику середньовічну імперію, яка намагалася контролювати три континенти. У короткостроковій перспективі вони принесли османам могутність, багатство та престиж. Проте вони також заклали насіння майбутнього занепаду: надмірна експансія, економічна залежність від завоювань та неможливість інтегрувати різноманітні народи в єдине ціле. Спадщина Сулеймана залишається суперечливою – він одночасно творець культурного розквіту та завойовник, чия політика визначила долі мільйонів людей на століття вперед.

2.3 Сулейман і Роксолана

Вивчаючи постать султана Сулеймана I Пишного неможливе без вивчення і особи, яка мала на нього великий вплив. Одна з найвідоміших жінок світу, яка змогла переконати султана на шлюб була уродженка Рогатина сучасної Івано-Франківської області України Анастасія Лісовська. Після

введення в гарем отримала ім'я Гюррем «весела», «сміхотлива», що стало символом її характеру [Див. Додаток Б]. Гарем Османської імперії – це не просто місце для жінок султана [21, 22]. Це був закритий світ із жорсткою ієрархією, освітньою системою, та політичними інтригами. Дівчат у гаремі навчали мов, мистецтва, етикету, мусульманських звичаїв. Найталановитіші мали шанс стати фаворитками або навіть дружинами султана.

Султанський гарем у палаці Топкапи був складною ієрархічною структурою, де проживали сотні жінок. Нові дівчата, які потрапляли до гарему, називалися «джаріє» (рабині) і починали з найнижчого рівня. Їх навчали османським звичаям, турецькій мові, ісламу, етикету, музиці, танцям та іншим мистецтвам. Це було своєрідне навчання, яке готувало їх до можливого життя при дворі [24, с. 128].

Анастасія швидко звернула на себе увагу завдяки: яскравій зовнішності, гострому розуму, чарівному темпераменту. У гаремі була жорстка конкуренція: перша фаворитка султана Махідевран-султан, мати його сина Мустафи – вже мала міцні позиції. Але Роксолана не просто сподобалася султану – вона заволоділа його серцем і розумом. Відразу Анастасія не була фавориткою султана, проте завдяки гострому розуму та чарівності, вона все ж таки змогла закохати в себе падишаха. У 1521 р. народила першого сина, шехзаде Мехмеда, і стала головною фавориткою султана, посунувши Махідевран – жінку, яка народила першого сина для Сулеймана. Згодом Сулейман звільнив її з рабства, одружився з нею – порушивши турецьку традицію й став її єдиним чоловіком протягом усього правління. Вона народила ще п'ятьох дітей: Міхрімах, Абдуллаха (помер), Селіма II, Баязида та Джихангіра [54, с. 113].

Жодна жінка до неї не мала такого впливу на султана, жодна не змогла так радикально змінити усталені традиції гарему та двору. Їхня історія – це не просто романтична розповідь про кохання між володарем та наложницею, яка стала його дружиною. Це складна політична драма, де переплелися особисті почуття, династичні інтереси, боротьба за владу та культурні трансформації однієї з найвеличніших імперій світу.

Найбільш революційним кроком у відносинах Сулеймана та Роксолани стало його рішення одружитися з нею. Це сталося приблизно між 1533 та 1534 роками і стало справжнім потрясінням для османського двору та всього ісламського світу. Починаючи з султана Баязида I (кінець XIV століття), жоден османський правитель не укладав офіційного шлюбу з наложницею. Султани традиційно не одружувалися взагалі, або одружувалися лише з принцесами інших мусульманських династій з політичних міркувань. Одруження Сулеймана з наложницею був неприпустимий у османських звичаях та традиціях, тому аналізуючи таке рішення Сулеймана I Пишного, ми можемо стверджувати, що відносини між Сулейманом та Гюррем були надзвичайно близькі та рідні [54]. Османська традиція до того часу виключала офіційні шлюби – султани мали наложниць, але не дружин, щоб уникнути політичного впливу жінок. Султан зробив її законною дружиною, що посприяло ще більшій владі Гюррем. Це стало першим випадком за кілька століть, коли султан узяв у дружини жінку з гарему. Таким чином: Гюррем отримала титул «Хасекі-султан», який означав найвищу позицію серед жінок гарему. Статус Хасекі Султан також означав, що вона мала власний двір, численних слуг, радників та значний політичний вплив. Її слово мало вагу при призначенні на важливі посади, вона могла впливати на рішення султана з державних питань. Європейські дипломати добре розуміли її вплив і намагалися заручитися її підтримкою у своїх справах. Вона офіційно стала частиною правлячої еліти. Її вплив вийшов далеко за межі гарему – вона брала участь у державних справах, листувалася з іноземними монархами [3].

Гюррем народила султану шістьох дітей, що зробило її ще впливовішою:

1. **Шехзаде Мехмед** (1521–1543) – перший син, призначений намісником Маніси, помер молодим.
2. **Міхрімах-султан** (1522–1578) – єдина дочка, дуже впливова жінка при дворі, підтримувала свою матір у політичних інтригах.
3. **Шехзаде Абдуллах** – помер у дитинстві.
4. **Шехзаде Селім (Селім II)** (1524–1574) – став султаном після смерті батька. Його підтримка – головна мета політичної боротьби Гюррем.

5. **Шехзаде Баязид** (1525–1561) – здібний, але страчений за наказом Сулеймана після конфлікту з братом.

6. **Шехзаде Джихангір** (1531–1553) – народжений із вродженими вадами, помер невдовзі після страти Мустафи [51].

Наявність багатьох синів поставила Хуррем у центр династичної боротьби за спадщину. Вона підтримувала Селіма, натомість допомогла усунути Мустафу (сина Махідеван), якого стратили за наказом Сулеймана в 1553 р., підозрюючи змову. Багато істориків вважають, що саме інтриги Гюррем були причиною цього кривавого акту, адже Мустафа був головною перешкодою на шляху Селіма до престолу. Гюррем брала участь у політичних інтригах Османського двору: Ібрагім-паша, великий візир і друг Сулеймана, який виступав проти неї, був страчений. Багато істориків вважають, що це – результат її впливу. Вона також сприяла усуненню шехзаде Мустафи, сина Махідеван, який мав найбільші шанси на престол. Це дозволило забезпечити прихід до влади її сина – Селіма II [22].

Її роль була унікальною: жінка-колишня рабіння стала політичною радницею найбільшого султана в історії. Гюррем була не просто дружиною султана – вона була його конфіденткою, інтелектуальною партнеркою. Вона: обговорювала з ним державні справи, закони, дипломатію, мала доступ до внутрішніх рішень імперії, допомагала йому у написанні офіційних листів і документів [52].

Гюррем перетворилася з наложниці на політичну радницю Сулеймана: погоджувала зовнішню політику, листувалася з правителем Персії та польським королем, брала участь у засіданнях ради імперії іноді замість султана. Таким чином: Хуррем отримала титул «Хасекі-султан», що означало найвищу позицію серед жінок гарему. Вона офіційно стала частиною правлячої еліти. Її вплив вийшов далеко за межі гарему – вона брала участь у державних справах, листувалася з іноземними монархами. Її називали причарованою жінкою – настільки великим був вплив на султана, що говорили про чаклунство [53]. Започаткувала масштабні архітектурні й благодійні проекти: мечеті, шкілу,

лазні, шпиталі, пансіони, імарат для годування бідних у Єрусалимі. Проєкт Хасекі-Султан у Стамбулі включав медичний центр для жінок, школу, мечеть та кухню для бідних. Між ними існувала справжня любов: Сулейман писав вірші, підписуючись псевдонімом «Мухіббі» «закоханий»[44]. У листах Гюррем зізнавалася у вірній любові та виявляла тугу за ним. Сулейман не мав більше ні однієї жінки – він був відданий лише їй протягом понад 40 років правління. Він дозволив їй залишатися при дворі разом з синами, порушивши традицію відправлення матерів, які народжували синів по досягненню їх повноліття відправляти в санджак – так Гюррем замінила владу валіде-султан (султанової матері), що померла у 1534 році. Сулейман ще міцніше підтверджував свою прихильність до Гюррем під час походів та довгої розлуки. Вважається, що вона добила страт візира Ібрагіма-паші та шехзаде Мустафи, щоб забезпечити успіх своїх синів – зокрема, Селіма II на престолі.

В архівах збереглися її листи до султана, в яких вона пише про стан провінцій, новини з гарему, навіть дає поради. Найяскравішим свідченням зовнішньої політичної ролі Хуррем стало її листування з іноземними лідерами:

- **Польським королем Сигізмундом II Августом:** у листах вона просила гарантій безпеки для християнських біженців, а також впливала на зовнішню політику у Східній Європі.

- **Перським шахом:** Гюррем допомагала Сулейману залагоджувати конфлікти на східному фронті, формуючи м'яку дипломатію через листи.

Ці листи часто були написані витонченою мовою, з дипломатичною майстерністю, притаманною досвідченим чиновникам [див. Додаток Ж].

Гюррем брала участь у розробці благодійних і соціальних ініціатив, що також є елементом внутрішньої політики. Вона фінансувала будівництво лікарень, притулків, мечетей, а також створила великий благодійний комплекс у Стамбулі – Хасекі Імарат, який забезпечував їжею, освітою та медичною допомогою тисячі бідних. У добу Османської імперії імарат – це комплекс будівель, що включав мечеть, школу, лазню, кухню для бідних, лікарню тощо. Такі комплекси будували багаті й впливові люди для того, щоб здобути повагу і

благословення суспільства, продемонструвати свою щедрість, а головне залишити пам'ять про себе у вигляді добрих справ. Хасекі Імарат (Haseki Imaret) у Стамбулі це наймасштабніший благодійний проєкт Хуррем збудований у 1539–1551 рр. за її кошт [62]. Архітектор – Мімар Сінан, найвідоміший зодчий Османської імперії. Комплекс включав: медресе (релігійна школа), шпиталь, лазню (хамам), їдальню для бідних (імарет), мечеть. Ця їдальня щодня годувала сотні нужденних [57]. У гаремі говорили: *«Гюррем годує більше людей, ніж султан воїнів у поході»*. Мечеть Гюррем у Єрусалимі побудована в 1552 році. Вона включала громадську кухню, гуртожиток для паломників, духовні школи. Метою було підтримати мусульман на святій землі та здобути прихильність релігійної спільноти. Хамам Хасекі Гюррем (лазня) у Стамбулі розташований поруч із Айя-Софією. Розкішний архітектурний ансамбль, побудований також Сінаном. Поділений на жіночу та чоловічу частини – новаторське рішення на той час. Гюррем показала, що влада жінки може бути співчутливою, корисною для простих людей. Вона вкладала гроші не в розкіш, а в довготривалі суспільні проєкти. Її дії сприяли розвитку міст і полегшенню життя малозабезпечених. Велична султана започаткувала традицію, яка продовжилась у періоді *«султанату жінок»* [24]. Жінки з гарему стали замовниками архітектурних шедеврів, меценатками шкіл, лікарень, впливовими політиками через благодійність. Архітектурна і соціальна діяльність Гюррем-султан стала свідченням її величі, далекоглядності й любові до людей. Вона залишила спадщину, яку донині бачимо в Туреччині, Палестині та за її межами.

Це зміцнювало її авторитет як захисниці знедолених. Султана змінила не лише правила гарему, а й саму суть ролі жінки у мусульманській імперії. Вона брала участь у внутрішньому управлінні, змінювала кадри й ухвалювала рішення. Формувала зовнішню політику, вела дипломатичну переписку, впливала на міжнародні відносини. Вона залишила реальну політичну спадщину, що продовжилась у періоді *«султанату жінок»*. Вона також залишила по собі величезну архітектурну і соціальну спадщину, що змінила

вигляд міст Османської імперії та поліпшила життя тисяч її мешканців. Вона була не лише політичною фігурою, а й філантропкою, яка активно інвестувала в освіту, медицину й допомогу нужденним [24, с.194].

Збереглися численні листи Гюррем до Сулеймана, написані витонченою османською турецькою, з використанням поетичних метафор. У них вона:

- висловлювала сум, тугу, кохання;
- щиро описувала стан своїх почуттів;
- іноді повідомляла новини з палацу.

«Мій султане, моя єдина радість у темряві розлуки – згадка про твої очі. Без тебе – світ мертвий, і серце моє сумує...»

Такі слова надзвичайно рідкісні для офіційних жінок при владі в Османській імперії. Це свідчення особливої глибини їхнього союзу. Сулейман і Гюррем не лише кохали одне одного – вони були партнерами в управлінні імперією. Сулейман дозволив їй жити не в гаремі, а при своєму дворі, що було безпрецедентно [53, с. 78]. Він консультувався з нею щодо політики, інтриг, дипломатичних рішень. У документах і поезії він називав її «світлом мого серця», «моєю співрозмовницею, другом, довіреною». Їхні стосунки ґрунтувалися на взаємній інтелектуальній повазі. Вона активно листувалася з іншими державами від імені султана. У складні періоди (наприклад, під час походів) Сулейман передавав їй управління гаремом, а іноді – і палацом. Сулейман був поетом – під псевдонімом «Мухіббі» писав про любов до Гюррем:

«Я раб її погляду,
Моя душа — у полоні її брови...»

Ці вірші стали частиною офіційної османської літератури. Це винятковий випадок, коли правитель так відкрито висловлює почуття до жінки з гарему [44].

Стосунки Гюррем і Сулеймана це рівноправне партнерство, рідкісне навіть у сучасності, унікальне листування, що свідчить про щире кохання, символ довіри, де кохана була не лише дружиною, а й радницею, духовною

опорою і політичним союзником. Це одна з найбільш людських та романтичних історій в ісламській імперській історії де кохання та державна справа йшли рука об руку.

Гюррем-султан померла 15 квітня 1558 р. у Стамбулі за 8 років до смерті свого чоловіка, султана Сулеймана. На той час вона вже понад 30 років жила при дворі, як найвпливовіша жінка Османської імперії. Її було поховано в мавзолеї поруч із мечеттю Сулейманіє – грандіозною спорудою, зведеною архітектором Мімаром Сінаном за наказом Сулеймана [Див. Додаток Д]. Її усипальниця прикрашена перськими віршами та орнаментами та розташована поруч із усипальницею самого султана – символ їхнього нерозривного зв'язку навіть після смерті [53, с.120].

Роксолана змінила роль жінки у гаремі назавжди. Вона відкрила шлях іншим жінкам до політичної влади. Саме завдяки її прикладу гарем перестав бути просто «жіночим заднім двором» і став центром прийняття рішень. Її син Селім II став султаном після смерті Сулеймана і це було прямим наслідком її політичної стратегії [17, с.70].

Проекти Хуррем залишаються частиною культурної спадщини Туреччини [64]:

- Хасекі Імарат у Стамбулі,
- мечеть і шпиталь у Єрусалимі,
- хамам у центрі Стамбула біля Айя-Софії.

Ці споруди працювали століттями, годували, лікували та навчали тисячі людей.

Її політична роль започаткувала «султанат жінок» період, коли вплив султанських дружин і матерів був ключовим в османській системі влади. Це час, коли жінки з гарему керували державою від імені молодих або слабких султанів, брали участь у зовнішній політиці, призначали візирів, контролювали бюджет, укладали дипломатичні союзи.

Видатна жінка українського походження залишила багатовимірну спадщину: особисту – як кохана Сулеймана; політичну – як реформаторка ролі

жінок; культурну – як меценатка великих архітектурних проєктів; історичну – як засновниця епохи, коли жінки змінили імперію. Її вплив не завершився зі смертю – він лише почав нову епоху в ісламському світі.

Висновок до Розділу 2

Таким чином, ми з'ясували, що державний устрій Османської імперії значно змінився за часів правління Сулеймана I Пишного. Позитивні зміни вплинули на усі верстви населення. Завоювання Сулеймана I показали, що як особистість він був вправним воєначальником. Не дарма його час на престолі називають «золотим», а сам падишах носив прізвисько «Пишний». Проте, мабуть досягненнями Сулейманові I слід завдячувати єдиній дружині, яка вміла надихати та підтримувати. Союз Сулеймана та Роксолани (Гюррем) не схожий на жодні інші шлюбні союзи у світовій історії, адже їхнє кохання було здатне підкорити світ.

РОЗДІЛ 3.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1 Аналіз програми та підручників

Навчальна програма є офіційним нормативним документом, затверджений Міністерством освіти і науки України, який визначає зміст, структуру, обсяг та основні вимоги до викладання всесвітньої історії у восьмому класі закладів загальної середньої освіти. Сучасні програми для 8 класу розроблені відповідно до концепції НУШ [22] та спрямовані на формування ключових компетентностей, а не лише на запам'ятовування фактів. Це фундаментальний документ, без якого неможливе організоване та якісне навчання. Вона є своєрідним «дорожнім путівником» для всіх учасників освітнього процесу, що забезпечує досягнення освітніх цілей та державних стандартів освіти.

Офіційна модельна програма для курсу «Всесвітня історія. 7–9 класи» розроблена колективом авторів І. Щупак, А. Посунько та ін., і схвалена Міністерством освіти (наказ від 16 серпня 2023 № 1001) [55]. За програмою передбачено 35 навчальних годин, охоплено період «Нового часу» (кінець XV - кінець XVIII ст.), теми: Великих географічних відкриттів, Ренесанс, Реформація, бароко, розвиток європейських держав, Османська імперія, культура, Просвітництво, початки модернізації. Програма ретельно інтегрує законодавчі акти: закони «Про освіту» [41], концепцією НУШ [22], Державний освітній стандарт 2020 р [11]. Цей комплекс є одним із найпоширеніших у сучасній українській школі. Підручники та навчальні матеріали цих авторів ухвалені Міністерством освіти і науки України, адаптовані до Концепції Нової української школи (НУШ) та державних стандартів з історії для базової середньої освіти.

Перевагами такої оновленої сучасної програми є великий акцент на компетентісний підхід – аналіз історичних джерел, карти, завдання різного

рівня та збалансований охват історичних явищ та процесів. Програма НУШ [22] вдало інтегрує тему Османської імперії. Модельна програма для 8-го класу включає розділ «Європа і світ на початку Ранньомодерної доби», що передбачає історію створення і розширення Османської імперії, а також політичну, військову, економічну структуру: тімари, яничари, шаріат тощо. Вивчається взаємодія з сусідніми державами Східної Європи (українські землі, Кримське ханство, Річ Посполита). Ціль програми – формування критичного мислення через аналіз джерел, хронологічну орієнтацію, роботу з картами, практичні завдання та есе. У цілому курс має великий педагогічний потенціал і забезпечує учням міцну основу для розуміння світової історії та сучасних світових процесів.

Навчальна програма з всесвітньої історії авторів Олександра Гісема та Олександра Мартинюка є однією з найпоширеніших в українських закладах середньої освіти [10]. Вона створена відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, типових освітніх програм, методології передбаченою реформою Нової української школи. Метою цієї програми є формування в учнів історичних компетентностей, усвідомлення глобальних процесів, розвитку критичного мислення та здатності інтерпретувати історичні події. Програма під керівництвом О. Гісема й О. Мартинюка вирізняється класичною структурою, що спирається на хронологію, фактографічність, тобто акцентом на ключових подіях та постатях, мінімальною концептуалізацією, що характерно для традиційних програм та орієнтацією на систематизоване засвоєння матеріалу. Це відрізняє її від деяких інших НУШ-програм, де наголос робиться на компетентнісних завданнях і діяльнісному навчанні. Чітке висвітлення причинно-наслідкових зв'язків разом із логічно структурованими темами, збалансованість культурних і політичних компонентів, а також включення глобальних процесів, таких як колоніалізм є перевагою та сильними сторонами програми. Хоч колоніалізм часто описується лише як «наслідок відкриттів», без морально-етичного аналізу, ми спостерігаємо акцент на європоцентричному баченні історії. При аналізі даної програми, ми також звертаємо увагу і на певні

недоліки та обмеження. Одним із них є низький рівень інтеграції з громадянською освітою та медіаграмотністю. Програма з всесвітньої історії авторів Олександра Гісема та Олександра Мартинюка є якісним, чітким і надійним документом, який забезпечує логічне та класичне викладання історії в 7-9 класах. Вона має низку значних переваг – структурованість, хронологічність, доступність матеріалу, відповідність базовим освітнім стандартам. Для сучасної школи програма може бути ефективною базою, але вона потребує модернізації, інтеграції компетентнісних підходів, глобального бачення й інклюзивних та цифрових елементів, аби відповідати викликам ХХІ ст.

Навчальна програма «Всесвітня історія. 7–9 класи» авторів Олени Пометун та Тетяни Ремех є однією з найбільш інноваційних та компетентнісно орієнтованих програм у вітчизняній історичній освіті [39]. На відміну від традиційних програм (наприклад, О. Гісема та О. Мартинюка), програма О. Пометун, Т. Ремех повністю базується на педагогіці діяльності, теорії навчання через дослідження, компетентнісному підході, закладеному в НУШ [22], розвитку критичного та історичного мислення, моделі громадянської освіти через історію. Її поява стала важливим етапом модернізації шкільної історичної освіти, адже вона орієнтована не тільки на «засвоєння фактів», а на уміння діяти, аналізувати, оцінювати, аргументувати, працювати з джерелами, порівнювати історичні інтерпретації. Авторки є провідними науковицями в галузі історичної та громадянської освіти. Їхні методики застосовуються в багатьох країнах Європи. На відміну від традиційних програм, структура кожного курсу включає очікувані результати навчання, подані за компетентностями, а також змістові блоки, які розкриваються через проблемні питання. Види діяльності учнів, які є невід’ємною частиною змісту програми підкріплюються обов’язковим ознайомленням з історичними джерелами. В даній програмі описано орієнтовні форми оцінювання.

Перевагами програми є увага до глобальних історичних процесів. Поєднання історії, культури та науки дає можливість широко досягнути

міждисциплінарні зв'язки. Сильною стороною у цій програмі виступає виховання критичного мислення, інтерпретація джерел, уміння працювати з інформацією, адже вона побудована на компетентнісній парадигмі. Проте, в ході аналізу програми, ми можемо звернути увагу, що наповнюваність мультимедійними матеріалами є дещо меншою ніж, наприклад у програмі всесвітньої історії для 7-9 класів авторів О. Гісем та О. Мартинюк [10].

Програма авторів Олени Пометун та Тетяни Ремех вдало формує не лише знання, а й уміння та навички. Вона має чіткі результати навчання, які легко оцінити. Добре інтегрує громадянську освіту. Робота з джерелами має частіше повторення в порівнянні з вищезгаданими програмами. У підсумку програма О. Пометун, Т. Ремех є еталонною компетентнісною програмою, яка значно випереджає традиційні моделі історичної освіти і повністю відповідає духу та вимогам Нової української школи. Проте водночас вона потребує високої професійності вчителя.

Ознайомившись з програмами, можна звернути увагу і на негативні аспекти, такі як обмежений хронометраж, може не вистачити часу на глибокий розвиток тем. Відчувається нестача часу на додаткові інтерактивні елементи чи локальний контекст, особливо в сучасній інформаційній культурі учнів.

Підручник авторів Ігор Щупак, Олена Бурлака, Наталія Власова оновлений 2025 року та відповідає критеріям нової української школи [7]. Рекомендовано МОН, відповідає модельній програмі. Особливостями підручника є чітка структура, великий формат карт, ментальні карти, історичні джерела. Практичні різнорівневі задачі, методична підтримка, інтегровані цифрові додатки. Проте на вивчення теми Османської імперії приділяється мало інформації, яка міститься частково в 18 параграфі [7, с. 122]. Так само, на вивчення імперії султана Сулеймана Пишного, автори підручника з всесвітньої історії Тетяна Ладиченко, Ілона Лукач та Ольга Івченко виділяють лише частково 21 параграф [9, с.111]. Тому обираючи ці підручники для навчання, вчителю варто зауважити, що для того аби в повній мірі розкрити дітям особистість султана Сулеймана I Пишного, або ж його дружини Роксолани

(Гюрем Султан) потрібно підготувати урок наповнений інтерактивними вправами та іграми, роботу з картами, організувати дискусію на запропоновану тему.

Підручник авторів Ірини Васильків, Валерія Островського, Оксани Басюк, Іллі Паршина та Марти Костікової виділяє на вивчення теми Османської імперії султана Сулеймана I Пишного параграф 16 [8, с.111]. У цьому ж підручнику є наявні додаткові інтерактивні вправи (онлайн-ігри), дидактичні матеріали, презентації, синхроністичні таблиці. Описані військові та культурні аспекти, вплив на українські землі, приклади походів 1672 – 1673 рр. Формат підручника акцентує інтерактивність: додаткові історичні факти, групові завдання, презентації. Місцево-історичний контекст, інтерактивні ресурси, ракурси турецько-українських зв'язків є перевагою пропонованого підручника. Виклад матеріалу змістовний та відповідає програмі. Авторський склад в особах Олександрів Гісема та Мартинюка пропонують більш академічний підхід у вивченнях тем, зокрема держави Османів у 16 параграфі [5, с. 112]. Можливо, тому більшість вчителів обирають підручник для 8 класу саме цих авторів. Тут можна організувати різноманітну роботу з текстом на уроці. Це вмотивує здобувачів освіти навчитися вести пошукову та дослідницьку діяльність.

Для забезпечення повного охоплення програми НУШ найсучаснішою і практично зручною є версія підручника Ігора Щупака та ін. (2025), яка ідеально поєднується з модельною програмою [7]. Якщо необхідні інтерактивні ресурси та гнучкість – підручник Ірини Васильків з онлайн підтримкою та варіантами планування на 18 або 35 годин [8]. Для педагогів з орієнтацією на глибину та гуманістичний контекст – варто звернути увагу на підручник Олександра Гісема як фонові джерела [5]. Програма «Всесвітня історія 8 клас » (автори І. Щупак, А. Посунько та ін.), рекомендована МОН у серпні 2023 р., є актуальною та відповідає стандартам нової української школи. Підручник І. Щупак 2025 р. – повністю відповідає програмним цілям, містить методичну підтримку та практику компетентнісного навчання. Підручник І. Васильків – ідеальний для

інтерактивних уроків та варіативних форматів, рекомендований у 2025 р. з онлайн-додатками. Інші авторські видання можуть доповнити уроки як додаткові джерела з різними фокусами.

Практичні вправи, а саме карти, схеми, заповнення таблиць, відповідний диктант, робота з джерелами допоможуть учням краще орієнтуватися в подіях цього періоду. Укладачі включають історичні диктанти, завдання на порівняння історичних битв та есе. Сильними сторонами підручника є глибина, чітка структура, історичні джерела, системна робота з ключовими поняттями.

У підсумку що краще обрати? Якщо, потрібно оптимально охопити тему для вивчення, щоб це було структуровано та мало компетентнісний підхід можна зупинитись на виборі підручника автора Ігора Щупака. Зрештою, підручник Ірини Васильків ідеально поєднує класну роботу на уроці з інтеграцією онлайн ресурсів з акцентом на українську перспективу. Олександр Гісем це варіант для педагогів, які віддають перевагу академічним матеріалам та глибокому аналізу теми. Хоча ніхто не забороняє і комбінувати підручники. До прикладу: використовувати основним підручник автора Ігора Щупака і доповнювати фактами і кейсами із підручника Ірини Васильків. А вивчаючи тему Османської Імперії султана Сулеймана I Пишного акцентувати увагу на українському контексті, це підвищує зацікавленість і релевантність теми для учнів.

3.2. Практичні рекомендації до методики вивчення теми на уроках

Викладаючи історію в сучасній школі, вчитель повинен бути готовим до будь-яких викликів освітнього процесу. Завданням педагога є не лише вчитати матеріал з шкільної програми, а й підготувати учня до життя в суспільстві. За роки російсько-української війни ми переконалися, що історія не просто шкільний предмет, це пам'ять про те, як було вчора, як треба жити сьогодні щоб було краще завтра. Тому вчитель на уроках з історії повинен опиратися на ключові освітні цілі [22, с.10]. Вивчаючи постать султана Сулеймана I Пишного варто насамперед сформувати в учнів розуміння політичної,

військової, економічної та культурної могутності Османської імперії XVI ст. Також вчитель повинен розвивати в учнів уміння давати чіткий аналіз карти [35, с.47], документів, вміти порівнювати різні державні системи, а в даному випадку між Османською імперією та іншими європейськими монархіями. Здобуття освіти не можливе без усвідомлення цінностей [33, с.5]. На уроках всесвітньої історії, при вивченні теми Османської імперії здобувачам освіти варто усвідомлювати роль особи султана Сулеймана I Пишного та його епохи в історії Східної та Західної цивілізацій.

В сучасній українській школі урок неможливий без використання наочності [43, с.10]. Сюди відносять історичні карти, з якими учні повинні вміти працювати, а саме показувати межі Османської імперії до та після правління султана Сулеймана I Пишного. Ілюстрації, на яких зображено архітектурні пам'ятки, такі як мечеть в Стамбулі, портрети Сулеймана, гравюри битв допоможуть учням краще візуалізувати події тієї епохи. Використовуючи таблиці та схеми систем державного управління стануть в нагоді для більш чіткого порівняння. Активне навчання повинне супроводжуватись різноманітними методами вивчення тематики. Для обраної на разі теми доцільно використовувати роботу з історичними джерелами [29, 30]. Сюди відносять уривки з хронік, розгляд листів, османських літописів. Метод історичної реконструкції теж буде цікавий для використання на уроці. Учні завжди захоплюються, коли перед ними стоїть завдання інсценізувати засідання дивану чи дипломатичних переговорів. Метод дискуту є одним з найпрактичніших та невимушених методів навчання. Для обраної теми на вивчення постаті султана можна запропонувати питання «Чому султана Сулеймана називають «Пишним» у Європі?». Не обійтись в навчальному процесі і без методу порівняння. Сулеймана I Пишного та його імперію доцільно буде порівняти з країнами тогочасної Європи, такими як, Іспанія Карла V, або Московське царство Івана Грозного.

Історико-особистісний підхід, як сукупність теоретичних положень і практичних методів у педагогіці та психології, поєднує вивчення людини як

суб'єкта історії, враховуючи її індивідуальний досвід, інтереси та здібності, з формуванням її як унікальної особистості, готової до саморозвитку та відповідальності в суспільстві [32, с.116]. Він фокусується на розвитку особистості через співвідношення її внутрішнього світу з історичними подіями та культурними цінностями, надаючи пріоритет індивідуальності, створенню умов для вибору та самореалізації. Під час реалізації цього підходу на уроці всесвітньої історії, вчитель показує образ султана Сулеймана I Пишного саме як державного діяча, мудрого законодавця, досвідченого полководця та мецената. Проте не забуваймо, що вплив на політику також мала і дружина Сулеймана – Гюрем Султан. Тут ми можемо розкрити їхні взаємовідносини як приклад впливу жінки на політику, що було на той час новизною. Варто підкреслити і наголосити, і султан Сулейман і Гюрем Султан зробили вагомий внесок у культуру імперії. За час панування Сулеймана відбувався розвиток архітектури, науки, літератури [40, с. 38].

Практичними і пізнавальними в навчальному процесі є і інтерактивні прийоми. Під час роботи з картою ми можемо окреслити та відтворити (на карті) шлях завойовницьких походів. Така робота має назву картографічний практикум [20, с.31-36]. Сюди ж до цих прийомів ми відносимо історичний портрет, де здобувачі освіти готують короткі розповіді-описи щоб презентувати султана, візира, яничара чи посла [12, с.34]. Такий прийом допоможе дітям ширше ознайомитися з іншими, не менш важливими, персоналіями даної епохи. Для практичних занять з теми Османської імперії, цікавим буде створення вікторини «10 фактів про султана Сулеймана I Пишного». На цій вікторині дітей можна поділити на групи або ж пари. За правильно виконані завдання чи відповіді групам (або парам) нараховуються бали, які потім вчитель переводить в оцінки за відведеними групами результатів [45, с.64].

Компетентнісні завдання з всесвітньої історії передбачають аналіз, синтез та оцінку інформації на основі практичних кейсів, формуючи в учнів інтегровані знання, вміння, ставлення та навички, що дозволяють їм застосовувати історичний досвід для вирішення сучасних проблем. Прикладами

можуть бути створення проектів, аналіз першоджерел або розробка стратегій, що базуються на уроках минулого [12, с.81]. Компетентнісні завдання - це завдання, що вимагають від учнів практичного використання набутих знань, умінь та ставлень для вирішення реальних проблем або завдання. Із запропонованої теми, ми можемо запропонувати дітям пояснити, які фактори забезпечили розквіт Османської імперії; поставити проблемне запитання «Чи могла Європа протистояти Османській імперії без союзів?»; знайти відмінності у сприйнятті султана європейцями та османами; написати уявний «лист європейського купця зі Стамбула додому», або «репортаж з поля битви під Могачем». Ці завдання розвивають насамперед критичне мислення та творчий потенціал, які є необхідними у становленні та розвитку дитини [45, с. 26].

В сучасній дидактиці активно використовується спосіб організації проблемного навчання. Завдяки цьому методу, здобувачі освіти отримують знання в результаті активної самостійної мисленнєвої діяльності. Тут передбачено застосування особливих методичних прийомів, таких як: створення проблемних ситуацій, постановку навчальних проблем. Проте, щоб здобути якісні навички та знання, здобувач освіти повинен докласти інтелектуальних зусиль.

Для учнів 8 класу характерний перехід до формально-логічного мислення. Вони здатні аналізувати абстрактні поняття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, формулювати гіпотези [25, с. 49]. Проблемне навчання відповідає віковим особливостям підлітків, їхньому прагненню до дискусій, критичного аналізу та самостійності. Тема османських завоювань багата на суперечності, альтернативні точки зору та моральні дилеми, що робить її ідеальною для проблемного підходу [35, с. 27]. Учні можуть аналізувати історичні події з різних перспектив, розвиваючи навички критичного мислення та емпатії. Тема османських завоювань багата на суперечності, альтернативні точки зору та моральні дилеми, що робить її ідеальною для проблемного підходу [45, с. 52]. Учні можуть аналізувати

історичні події з різних перспектив, розвиваючи навички критичного мислення та емпатії.

Для використання проблемного методу існують різні структури з використання [32, с. 153]. В нашій роботі ми можемо розглянути структуру з створення проблемної ситуації, мета якої полягає в тому, аби зацікавити учнів темою та викликати суперечливі погляди на ситуацію чи постать Сулеймана I Пишного.

- До прикладу вчитель може продемонструвати два джерела (візьмемо працю І. Галіля «Османська імперія» та А. Кримського «Історія Туреччини»). Проблемне питання постає у тому, щоб учні проаналізували, чому одна і та сама постать оцінюється по-різному.
- Історичний парадокс. Учитель представляє факти: Сулейман відомий як «Кануні» (Законодавець), провів правові реформи. Він здійснив понад 13 військових кампаній, завоював величезні території. При ньому процвітали мистецтво, архітектура, наука. Водночас загинули сотні тисяч людей у війнах, мільйони потрапили під іноземне панування. Проблемне питання : як може одна людина бути одночасно просвітителем і завойовником ? Чи можна вважати цю епоху «золотим віком», якщо вона побудована на завоюваннях?
- Сучасна паралель. Учитель пропонує порівняти карту Османської імперії та сучасну політичну карту регіону. Проблемне питання: Чому імперія, яка здавалася непереможною, розпалася? Які уроки можна винести з історії Османської імперії для розуміння сучасних геополітичних процесів?

Приклад формулювання центральної проблеми: «Яким був справжній характер правління Сулеймана Пишного – це була епоха прогресу чи занепаду для народів імперії? Як співвідносяться культурний розквіт і військова експансія?»

Учні вчаться бачити приховані суперечності, розуміти, що розквіт може містити зародки занепаду [34, с.208].

На завершення про підходи та методи виділимо і домашні завдання, як невід'ємну частину навчального процесу. Вдома учні можуть підготувати міні-есе «Чому правління султана Сулеймана I Пишного вважають «золотим віком» Османської імперії?»; створити інфографіку «Життя та діяльність султана Сулеймана (або, на вибір Гюрем Султан)»; скласти порівняльну таблицю Османська імперія – Іспанія – Франція (середина XVI ст.) та описати в них державне управління, культуру, території.

Обов'язковою складовою підготовки до навчальної діяльності є складання конспекту уроку [37, с.14-15]. Як і будь-який конспект, він повинен містити тему уроку, мету, завдання, основний матеріал про правління Сулеймана I Пишного, його реформаторську діяльність, завоювання, зовнішню та внутрішню політику та культурний розквіт імперії, а також домашнє завдання. Важливим аспектом є висвітлення ролі Роксолани, яка мала безпосередній вплив на Сулеймана і разом з тим на розквіт Османської імперії.

Пропоную до прикладу конспект уроку для 8 класу з всесвітньої історії на тему «Османська імперія»

Тема уроку: Османська імперія

Мета уроку:

Навчальна: Сформувати в учнів уявлення про Османську імперію як могутню державу в XVI столітті; охарактеризувати правління султана Сулеймана I, його внутрішню та зовнішню політику; розкрити причини могутності імперії та початок її занепаду.

Розвивальна: Розвивати вміння аналізувати історичні джерела, працювати з картою, порівнювати, узагальнювати, критично мислити та робити висновки.

Виховна: Виховувати повагу до історії інших народів, толерантність та усвідомлення важливості збереження культурної спадщини.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник, історична карта «Османська імперія в XVI ст.», презентація, ілюстрації, портрет султана Сулеймана I.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Привітання, перевірка готовності учнів до уроку.

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за запитаннями:

- Пригадайте, коли і як виникла Османська держава?
- Яке значення мало завоювання турками-османами

Константинополя?

- Назвіть особливості державного устрою та культури Османської імперії.

III. Мотивація навчальної діяльності

Вчитель: На сьогоднішньому уроці ми познайомимося з періодом найбільшої могутності Османської імперії, що пов'язаний з правлінням султана, якого на Сході називали «Кануні» (Законодавець), а в Європі – «Пишний». Це султан Сулейман I Пишний. Нам потрібно з'ясувати, чому саме за його правління імперія досягла свого розквіту.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Внутрішня політика Сулеймана I

- **Вчитель:** Сулейман I зійшов на престол у 1520 році. Його правління тривало 46 років і стало «золотим віком» Османської імперії. Султан провів важливі реформи, зокрема:

Адміністративна реформа: Систематизація законів імперії, створення кодексу «Канун-наме», що регулював усі сфери життя. Саме за це його називали «Законодавцем».

Фінансова реформа: Упорядкування податкової системи.

Військова реформа: Удосконалення армії, зокрема яничарів.

Культурний розквіт: За його правління розквітали наука, мистецтво, архітектура. Будувалися мечеті, мости, палаці.

2. Зовнішня політика Сулеймана I

Вчитель: Сулейман I вів активну завойовницьку політику.

Завоювання на Балканах: Захоплення Белграда (1521), перемога в битві при Мохачі (1526) та підкорення Угорщини.

Війни з Габсбургами: Облога Відня (1529), яка хоч і не увінчалася успіхом, але показала силу Османської імперії.

Завоювання на Сході та в Північній Африці: Захоплення Багдада та інших територій, що дозволило контролювати важливі торговельні шляхи.

Морські походи: Перетворення Середземного моря на «внутрішнє озеро» імперії завдяки флоту під командуванням Хайр-ад-Діна Барбаросси.

3. Роксолана — улюблена дружина Сулеймана I

- **Вчитель:** Важливою постаттю в історії Османської імперії була улюблена дружина Сулеймана — Роксолана.

Повідомлення учнів (заздалегідь підготовлені): біографічна довідка про Роксолану, її вплив на внутрішню політику та дипломатію.

Обговорення: Яку роль вона відіграла при дворі султана?

V. Узагальнення та систематизація знань

- **Завдання «Так/Ні»:**

Сулейман I отримав прізвисько «Кануні» через любов до краси. (Ні)

За його правління Османська імперія досягла найбільших територіальних розмірів. (Так)

Роксолана була улюбленою дружиною султана. (Так)

Османський флот контролював Середземне море. (Так)

Сулейман I успішно захопив Відень. (Ні)

Робота з картою: Показати основні напрямки завоювань Сулеймана I.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія

Вчитель: Отже, Османська імперія за правління Сулеймана I Пишного стала однією з наймогутніших держав світу, але разом з тим, її розквіт став передвісником майбутніх труднощів.

Запитання до учнів:

Що нового ви дізналися на уроці?

Чому правління Сулеймана I вважається «золотим віком»?

VII. Домашнє завдання

Опрацювати § підручника.

Скласти хронологічну таблицю «Основні події правління Сулеймана І».

За бажанням: підготувати невелике повідомлення про архітектурні шедеври, створені за часів Сулеймана І Пишного.

Висновок до Розділу 3

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що вдало проведений урок, це ретельна підготовка вчителя до заняття, з новими підходами, підбраною літературою згідно вимог програми та бажанням працювати разом з учнями. Також, ми звертаємо увагу на те, що є маса різноманітних методів навчання. Втілюючи їх на уроці ми розвиваємо в учнях не лише базові знання, а й самосвідомість, вміння креативно мислити, відстоювати власні інтереси, працювати в команді. Хоча варто пам'ятати, що цілісне та змістовне навчання неможливе без самоосвіти, як з боку вчителя, так і учня. Щоб бути конкурентноспроможним, учитель повинен не лише керуватись своїм досвідом, але й дізнаватися про нові методи, прийоми та підходи. Таким чином вчитель виховує і відпускає в світ інтелектуально розвинену особистість.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених завдань нашої роботи, ми дійшли таких висновків:

Тема Османської імперії, зокрема персоналії султана Сулеймана I Пишного, достатньо досліджена та проаналізована істориками, дослідниками та письменниками. Це дає можливість оперувати високим рівнем знань на уроках всесвітньої історії у 8 класі. Проведене дослідження дозволило комплексно розкрити різні аспекти життя і діяльності султана Сулеймана I Пишного та його епохи, що має вагоме значення як для історичної науки, так і для сучасної шкільної освіти. По-перше, аналіз джерелознавчої бази та історіографії продемонстрував, що постать Сулеймана I завжди перебувала у центрі уваги як османських, так і європейських та наших українських авторів. Хроніки Ібн Кемаля, згодом «Книга подорожей» Евлії Челебі, а також твори західноєвропейських дипломатів і мандрівників формують багатовимірне уявлення про добу «золотого століття» Османської імперії.

Сучасна історіографія поєднує традиційні підходи з новими, орієнтованими на культурну, соціальну історію. Це дозволяє не лише з'ясувати факти, але й зрозуміти їхній глибинний зміст. У новітній історіографії підходи стають більш аналітичними. Європейські та турецькі історики, такі як наприклад Галіль Іналджик та Агатангел Кримський, намагалися подати цілісну картину «золотого століття» Османської імперії, зосереджуючи увагу на політичних, соціально-економічних та культурних процесах. В останні десятиліття актуалізувалися нові напрямки досліджень – історія повсякдення, міжкультурні взаємини, що дозволяють по-новому оцінити роль Сулеймана I Пишного та його оточення. Таким чином, історіографія проблеми демонструє поступ від традиційної аналітики та оцінок до комплексного і міждисциплінарного аналізу. Вона підтверджує, що образ Сулеймана I Пишного не є сталим: він трансформується залежно від епохи, наукових підходів та суспільних запитів. Сьогодні його вивчення є не лише питанням

політичної історії, а й ключем до розуміння культурних і цивілізаційних взаємин між Сходом і Заходом у ранньомодерну добу.

По-друге, розгляд державного устрою та адміністративного поділу Османської імперії у часи правління Сулеймана I Пишного виявив високий рівень централізації влади, ефективну систему бюрократії та чітко організовану ієрархію. Імперія поєднувала різні етнічні та релігійні групи, що зумовлювало особливу політику управління провінціями. Завдяки гармонійному функціонуванню системи дивану, бейлербеїв, санджакбеїв та кадіїв Османська імперія, зокрема володар Сулейман I Пишний, могли забезпечувати стабільність на значних територіях.

По-третє, зовнішня політика Сулеймана I Пишного була активною, наступальною і водночас гнучкою. Вона мала три основні напрями: європейський (завоювання в Угорщині та облога Відня 1529 р.), близькосхідний (боротьба з Персією за вплив у Месопотамії) та середземноморський (війни з Іспанією, союз із Францією). Її характер можна визначити як експансіоністський, але разом із тим дипломатично зважений, що дозволяло Османській імперії залишатися ключовим гравцем у міжнародних відносинах XVI ст. Таким чином, завойовницька політика Сулеймана мала не лише військовий, а й цивілізаційний характер. Вона сприяла інтеграції різних регіонів у єдину державну систему, поширенню ісламської культури, а також формуванню образу султана як «захисника віри» і «володаря Сходу та Заходу». Водночас його завоювання викликали страх і спротив у християнській Європі, що породило амбівалентний образ Сулеймана: для мусульманського світу він був «Кануні» (законодавець), для Європи – «Величний Турок». Як завойовник, Сулейман I виступає в історії як уособлення мілітарної могутності Османської імперії. Його військові кампанії визначили геополітичний баланс Європи та Близького Сходу на кілька століть. Перемога при Мохачі 1526 р. стала символом османської переваги в Центральній Європі, а облога Відня 1529 р. засвідчила масштаби експансіоністських амбіцій імперії. Паралельно Сулейман розгортав активні дії на морі, перетворивши Османську імперію на панівну

силу у Середземномор'ї. Завдяки союзу з Францією він зміг створити потужний антигабсбурзький блок, що мало далекосяжні наслідки для європейської політики. Його війни з Персією продемонстрували здатність султана поєднувати військову силу з дипломатією, що дозволяло закріплювати результати завоювань. Таким чином, Сулейман постає не лише як полководець, а й як стратег, що зумів розширити території держави до найбільших у її історії.

По-четверте, аналіз взаємин султана з його дружиною Роксоланою (Гюррем Султан) засвідчив особливу роль цієї жінки в історії Османської імперії. Її вплив поширювався не лише на приватне життя султана, а й на державні справи. Роксолана сприяла утворенню династії через шлюбний союз, активно займалася благодійними проєктами та здобула безпрецедентне для свого часу становище при палаці. Її приклад дає змогу продемонструвати, як особистісний чинник може змінювати хід історії. Однак не менш значущим для розуміння його доби є особистісний чинник – взаємини султана з Роксоланою. Їхній союз вийшов за межі традиційних гаремних стосунків, ставши політичним феноменом. Гюррем Султан мала вплив на ухвалення рішень, сприяла утворенню своїх дітей як спадкоємців престолу, брала активну участь у дипломатичних контактах. Її благодійна діяльність (будівництво мечетей, лікарень, притулків) показує, що Роксолана стала не лише дружиною султана, а й суспільною діячкою. Саме завдяки їй винятковій ролі при дворі розпочався період, який історики називають «жіночим султанатом».

Систематичний аналіз шкільних програм та підручників із всесвітньої історії показав, що тема Сулеймана I Пишного та в цілому Османської імперії займає важливе, але обмежене місце у курсі. Вона здебільшого представлена в контексті військових походів та зовнішньої політики, тоді як питання внутрішнього устрою чи ролі Роксолани висвітлюються побічно. Це створює потребу у розширенні змісту, що дозволило б учням краще усвідомити значення цієї постаті для світової історії. Аналіз навчальних програм і підручників з всесвітньої історії для 8 класу показав, що тема правління

Сулеймана I Пишного та епохи Османської імперії зазвичай висвітлюється фрагментарно та переважно через призму військових кампаній і зовнішньої політики. Основний акцент робиться на його завоюваннях у Європі, конфліктах із Персією та участі Османської імперії у міжнародних відносинах XVI століття. Внутрішній устрій держави, адміністративна структура та культурні аспекти представлені значно менше, а роль Роксолани і вплив особистісних чинників на політику зазвичай згадуються побіжно або зовсім відсутні. У результаті дослідження стає очевидним, що існує потреба у методичному розширенні змісту навчальних програм: включенні матеріалів про адміністративний устрій, соціально-культурні процеси, особисті взаємини правителя, роль жінок при дворі та вплив Роксолани на політичні рішення. Це дозволить учням сформувати цілісне уявлення про добу «золотого століття» Османської імперії, оцінити взаємозв'язок особистості та державної політики, а також розвивати критичне мислення через порівняння різних історичних джерел та інтерпретацій.

Розроблена методика вивчення теми в шкільному курсі історії довела, що постать Сулеймана I Пишного може бути ефективно використана для формування в учнів уявлення про роль особи в історії, розвиток аналітичного мислення та критичного ставлення до джерел. Використання уривків із хронік, карт, візуальних джерел та порівняння різних історичних інтерпретацій сприяє інтерактивності уроків і підвищенню інтересу до історії. Таким чином, сучасні шкільні програми та підручники потребують більш комплексного підходу до висвітлення теми Сулеймана I Пишного, що дозволило б не лише передати хронологічні знання, а й формувати в учнів навички історичного аналізу та усвідомлення ролі окремої особи в історичному процесі.

Отже, дослідження продемонструвало багатогранність теми Сулеймана I Пишного: від політики та державного устрою до культурних і освітніх аспектів. Поєднання наукового аналізу та педагогічної методики дозволяє не лише збагатити історичні знання, а й зробити їх дієвим інструментом виховання та формування історичної свідомості школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартольд В. В. Турки та іслам у середньовіччі. Алмати: Жалин 1998. 192 с. URL: <http://cslnaskr.krena.kg/collections/ru/download/276/> (дата звернення: 15.08.2025)
2. Бекірова Г., Іванець А., Тищенко Ю., Громенко С., Аблаєв Б. Історія Криму та кримськотатарського народу. Київ: Майстер Книг, 2020. 200 с.
3. Бусбек О. Г. Турецькі листи 1555-1562 рр. Довідник з сучасної історії. URL: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1555busbecq.asp>
4. В. Долід, П. Долганов. Проєктне навчання в історичній освіті : методичні рекомендації. Рівне: РОІППО, 2023. 83 с.
5. Всесвітня історія: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Олександр Гісем, Олександр Мартинюк. Харків: Ранок, 2025. 256 с.
6. Всесвітня історія: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Олена Пошетун, Ольга Дудар. Київ: Освіта, 2025. 208 с.
7. Всесвітня історія: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Ігор Щупак, Олена Бурлака. Київ: Оріон, 2025. 184 с.
8. Всесвітня історія: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Ірина Васильків, Валерій Островський. Тернопіль: Астон, 2025. 176 с.
9. Всесвітня історія: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Тетяна Ладиченко, Ілона Лукач, Ольга Івченко. Київ: Генеза, 2025. 192 с.
10. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Мартинюк О. О. Модельна навчальна програма всесвітня історія. 7-9 класи для закладів загальної середньої освіти. 2023. 37 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5->

- 9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/30.11.2023/Vsesvitnya.istoriya.7-9%20kl.Hisem.ta.in.30.11.2023.pdf (дата звернення: 15.08.2025)
11. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30 вересня 2020 р. [URL:https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/](https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/) (дата звернення: 15.08.2025)
 12. Дмитренко К. А. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності. Харків: Основа. 2018. 119 с.
 13. Загребельний П. Роксолана Київ 1980. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=999> (дата звернення: 15.08.2025)
 14. Загрибельна Н., Кравченко О., Бакка Т. Формування медіаосвітніми засобами історико-біографічного та історико-психологічного портрета. Історія в школі. 2019. №7–8. С. 23–28.
 15. Ібн Кемаль. Османська історія. Стамбул 1997. URL: https://www.academia.edu/41990408/%C4%B0BN_t_KEMAL_VE_D%C3%9C%C5%9E%C3%9CNCE_TAR%C4%B0H%C4%B0M%C4%B0Z (дата звернення: 15.08.2025)
 16. Іванова В., Волошенюк О., Бакка Т., Мокрогуз О. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін. Посібник для вчителя. Київ: Центр вільної преси, Академія української преси. 2016. 201 с.
 17. Іналджик Г. *Османська імперія: класична доба 1300–1600*. Київ: Критика, 2009. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Inaldzhyk_Halil/Osmanska_imperiia_klasychna_doba_1300-1600.pdf (дата звернення: 15.08.2025)
 18. Карпенко А. Місце і роль відеоносіїв на уроках історії. Історія в школі. 2012. № 2. С.42–43.
 19. Кінрос Л. Розквіт та занепад Османської імперії. Лондон 1979. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Ottoman_Centuries/BhLOtjYtiPoC?hl=uk (дата звернення: 15.08.2025)

20. Клепар М. В. Використання інфографіки для візуалізації освітнього контенту в закладі вищої освіти. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2021. № 199. С. 31–36.
21. Ковалевська О. Візуальні дослідження та іконографія: проблема розмежування об'єкта, методу та понятійно-категоріального апарату. Спеціальні історичні дисципліни. Вип. 22–23. 2013. С. 296–304.
22. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти. Нова українська школа. Кабінет міністрів України. 2016. с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
23. Кримський А. Вступ до історії Туреччини. Київ: Друкарня Української Академії Наук 1926. 114 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Krymskyi_Ahatanhel/Vstup_do_istorii_Turechchyny_Vyp_3_Evropeiski_dzherela_XVI_v.pdf (дата звернення: 15.08.2025)
24. Кримський А. Історія Туреччини. Київ: Друкарня Української Академії Наук 1924. 226 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://nibu.kyiv.ua/elfond/krymskyj_istorija_turechchyny/krymskyj_istorija_turechchyny.pdf (дата звернення: 15.08.2025)
25. Кришмарел В. Ю., Малієнко Ю. Б., Мацейків Т. І., Ремех Т. О. Актуальні питання компетентісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї : методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 334 с.
26. Лавренова М. В. Ментальні карти як новації в освітньому процесі. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Педагогіка та психологія. Мукачево: МДУ. 2019. Вип. 1. С. 36–40.

27. Лемб Г. Сулейман. Султан Сходу 1951. URL: <https://archive.org/details/suleimanthemagni001564mbp/page/n187/mode/2up> (дата звернення: 15.08.2025)
28. Лещенко С. І. Історія Османської імперії. Харків: Основа, 2012. 208 с.
29. Лоза К. О. Робота з візуальними джерелами як засіб розвитку пізнавальних здібностей та критичного мислення учнів. 2022. URL: <https://naurok.com.ua/robota-z-vizualnimi-dzherelami-yak-zasib-rozvitkupiznavalnih-zdibnostey-ta-kritichnogo-mislennya-uchniv-214037.html> (дата звернення: 15.08.2025)
30. Мокрогуз О. П. Робота з джерелами інформації на уроках історії для учнів старших класів. URL: <https://uahistory.co/lesson/teachers-guide-worldhistory-8-class-mokrogyz-2008/38.php> (дата звернення: 15.08.2025)
31. Назарук О. Роксоляна. Політвидав України 1930. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=918> (дата звернення: 15.08.2025)
32. О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2018. 208 с.
33. Одерій Т. Формування ключових компетентностей на уроках історії. Харків. 2019. 30 с. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0200o4wt-37b0.docx.html> (дата звернення: 15.08.2025)
34. Оклі Б., Сейновські Т., Макконвіл Е. Уроки без мороки. Хороші оцінки без зайвих страждань. К: Наш формат. 2019. 224 с.
35. П. В. Мороз, І. В. Мороз. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2018. 96 с.
36. Пашетнієва О. Л. Розвиток критичного мислення на уроках історії в умовах нової української школи. Традиційні та інноваційні підходи у сфері сучасних педагогічних досліджень: матеріали всеукраїнської науковопрактичної конференції, 16 березня 2020 р. м. Київ. 2020. С.

35. URL: <https://genezum.org/library/rozvytok-krytychnogo-myslennya-na-urokah-istorii-vumovah-novoi-ukrainskoi-shkoly> (дата звернення: 15.08.2025)
37. Пелагейченко М. Л. Урок твоєї мрії: плануємо, мотивуємо, проводимо. Харків: Основа. 2020. 112 с.
38. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2018. 208 с.
39. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В. Модельна навчальна програма всесвітня історія. 7-9 класи для закладів загальної середньої освіти. 2023. 37 с. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitniprogrami/modelnavchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkolizaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (дата звернення: 15.08.2025)
40. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006. 328 с.
41. Про освіту. Закон України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.08.2025)
42. Про повну загальну середню освіту. Закон України № 463-IX. від 16 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 15.08.2025)
43. П'ять зручних сервісів для створення стрічок часу. Освітній проект «На Урок» для вчителів. 2024. URL: <https://naurok.com.ua/post/5-zruchnihservisiv-dlya-stvorenniya-strichok-chasu> (дата звернення: 15.08.2025)
44. Сулейман І. Диван Мухіббі. Бібліотека Варшавського Університету URL: <https://annasukhodolova.com/blog/divan-muhibbi/> (дата звернення: 15.08.2025)

45. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії: посібник для вчителя. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2012. 70 с.
46. Ткаченко Т., Соловйова Т., Ткаченко О. Мультимедійні презентації та їх використання при вивченні шкільних курсів історії. Соціум. Документ. Комунікація. 2022. № 14. С.139–157.
47. Третьякова О. В. Картографічні вміння як складник просторової компетентності. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал. СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2018. № 1 (6). С. 3-5.
48. Три сервіси для створення інтелект-карт. Всеосвіта. 2024. URL: <https://vseosvita.ua/news/try-servisy-dlia-stvorennia-intelekt-kart-38149.html> (дата звернення: 15.08.2025)
49. Уроки історії культурологічного спрямування : історія України, всесвітня історія. 8 клас : методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид. 2018. 152 с.
50. Фінкель К. *Османи. Велич і трагедія Османської імперії*. Харків: Фоліо, 2010. URL: <https://cdn.bookekey.app/files/pdf/book/en/osman's-dream.pdf> (дата звернення: 15.08.2025)
51. Фуріна О. А. Організація діяльності учнів із різними джерелами історичних знань. 2023. URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/37_985/ (дата звернення: 15.08.2025)
52. Шутко О. Роксолана : міфи та реалії. Богдан 2016. 272 с. URL: <https://fb2-epub.com.ua/4864-roksolana-mifi-ta-realiji.html> (дата звернення: 15.08.2025)
53. Шутко О. Роксолана. Київ. ІРІО 2018. 128 с. URL: <https://kniga.biz.ua/pdf/25142-Roksolana.pdf?srsId=AfmBOor3R6pQ0v7cGRxFyBF39TiM8XWr9qVvdDtwRBpZLJk4nH-ntErb>

54. Шутко О. Роксолана: життєпис. Тернопіль 2020. URL: https://www.academia.edu/44769123/%D0%A0%D0%BE%D0%BA%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%94%D0%BF%D0%B8%D1%81 (дата звернення: 15.08.2025)
55. Щупак І. Я., Посулько А. С., Бакка Т. В., Бурлака О. В. Модельна навчальна програма всесвітня історія. 7-9 класи для закладів загальної середньої освіти. 2023. 37 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/16.08.2023/Vsesvitnya.istoriya.7-9.kl.Shchupak.ta.in.13.09.2023.pdf> (дата звернення: 15.08.2025)
56. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально- методичний посібник. Харків: ХНАДУ. 2017. 324 с.
57. Dziubiński A. Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500–1572 w kontekście międzynarodowym. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2005. URL: https://www.academia.edu/92619178/Na_europejskiej_szachownicy_geopolitycznej_XVI_w_nowa_ksi%C4%85%C5%BCka_Andrzeja_Dziubi%C5%84skiego_Stosunki_dyplomatyczne_polsko_tureckie_w_latach_1500_1572_w_kontek%C5%9Bcie_mi%C4%99dzynarodowym_Dariusz_Ko%C5%82odziejczyk?f_r=106886 (дата звернення: 15.08.2025)
58. Emecen F. M. XVI. Asirda Manisa Kazasi. Ankara:TTK, 2013. URL: <https://academic.oup.com/ereh/advance-article-pdf/doi/10.1093/ereh/heae010/58622314/heae010.pdf> (дата звернення: 15.08.2025)
59. Early Works of the Architect Sinan URL: https://belleten.gov.tr/eng/full-text/1298/eng?utm_source.com (дата звернення: 15.08.2025)

60. Faroqhi S. The Ottoman Empire and the World Around It. I.B. Tauris, 2004. URL: https://psi301.cankaya.edu.tr/uploads/files/Ottoman_Empire_and_the_World_Around_It.pdf (дата звернення: 15.08.2025)
61. Lybyer A. H. The government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent/ The Project Gutenberg eBook. 2025. 349 URL: <https://gutenberg.org/files/76054/76054-h/76054-h.htm>
62. Pajewski J. Węgierska polityka polski w polowie XVI wieku 1540–1571. Kraków. 1932. URL: <https://dlibra.biblioteka.tarnow.pl/en/dlibra/publication/1051/edition/957/węgierska-polityka-polski-w-polowie-xvi-wieku-1540-1571-pajewski-janusz-1907-2003> (дата звернення: 15.08.2025)
63. Shaw S. J. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Cambridge University Press, 1976. URL: https://books.google.com.ua/books?id=E9-YfgVZDBkC&pg=PR5&hl=uk&source=gb_s_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 15.08.2025)
64. Waqfiyya of the Hurrem Sultan Mosque URL: https://ummaharchive.org/p/waqfiyya-of-the-hurrem-sultan-mosque?utm_com=
65. Zhyvachivskyi A. The Governors of Kefe and Azak in Ottoman-Muscovite Relations in the Fifteenth–Seventeenth Centuries and the Issue of Titulature *Acta Poloniae historica*. November 2017. P. 115–211. URL: <https://apcz.umk.pl/APH/article/view/APH.2017.115.08> (дата звернення: 15.08.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Портрет султана Сулеймана I Пишного. Тиціан 1530 р.

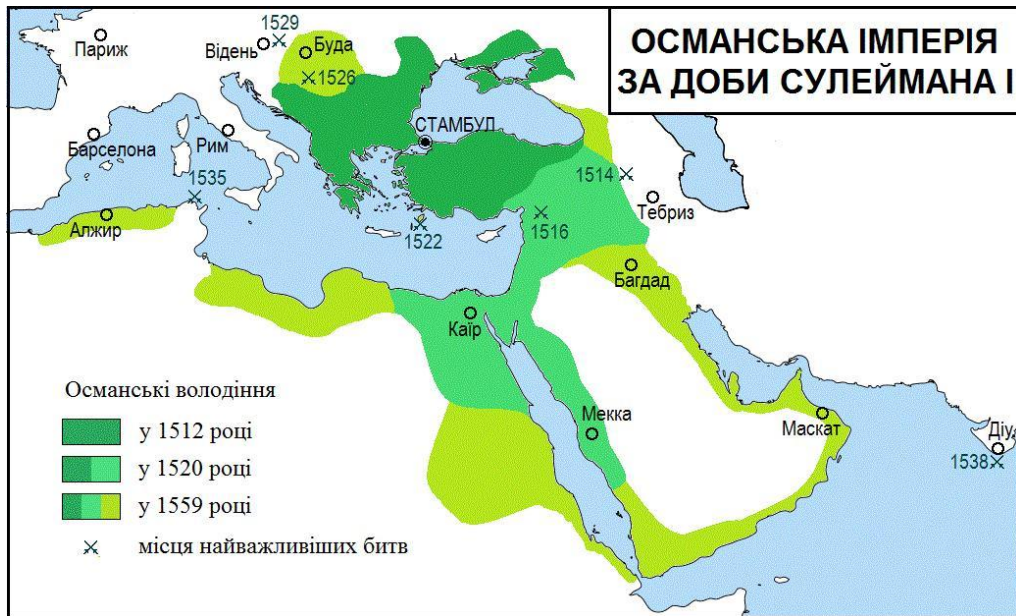
Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D0%B0%D0%BD_I#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:EmperorSuleiman.jpg (дата звернення 20.08.2025)

Портрет Роксолани (Гюррем Султан). Тиціан 1550 р.

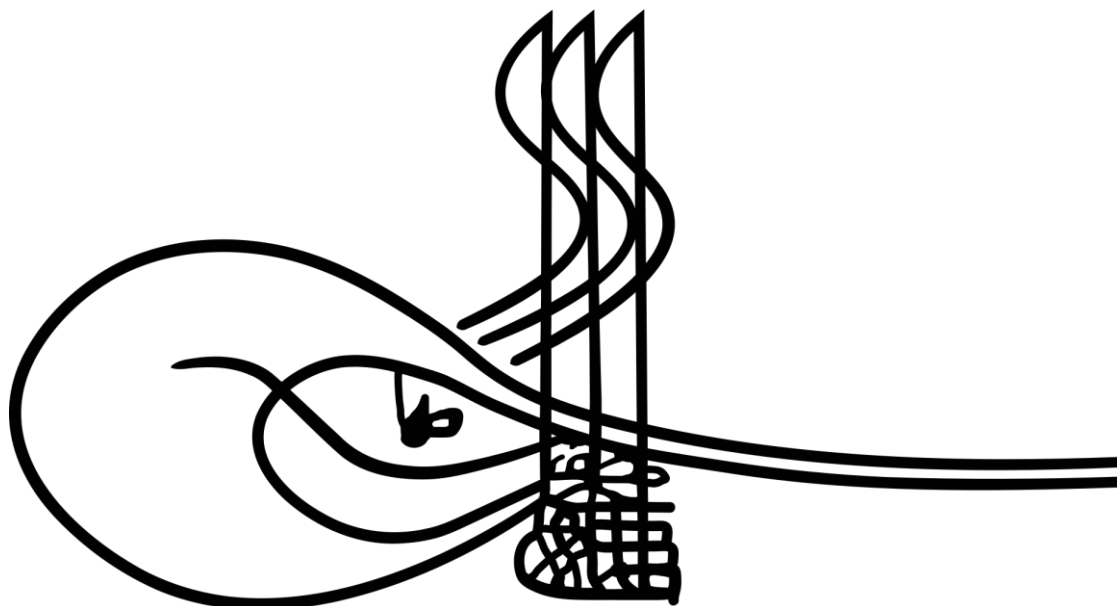
Джерело: <https://localhistory.org.ua/rubrics/painting/dvi-lvivski-zagadki-portretiv-roksolani/> (дата звернення 20.08.2025)

Османська імперія за часів правління Сулеймана I Пишного. Карта.

Джерело:

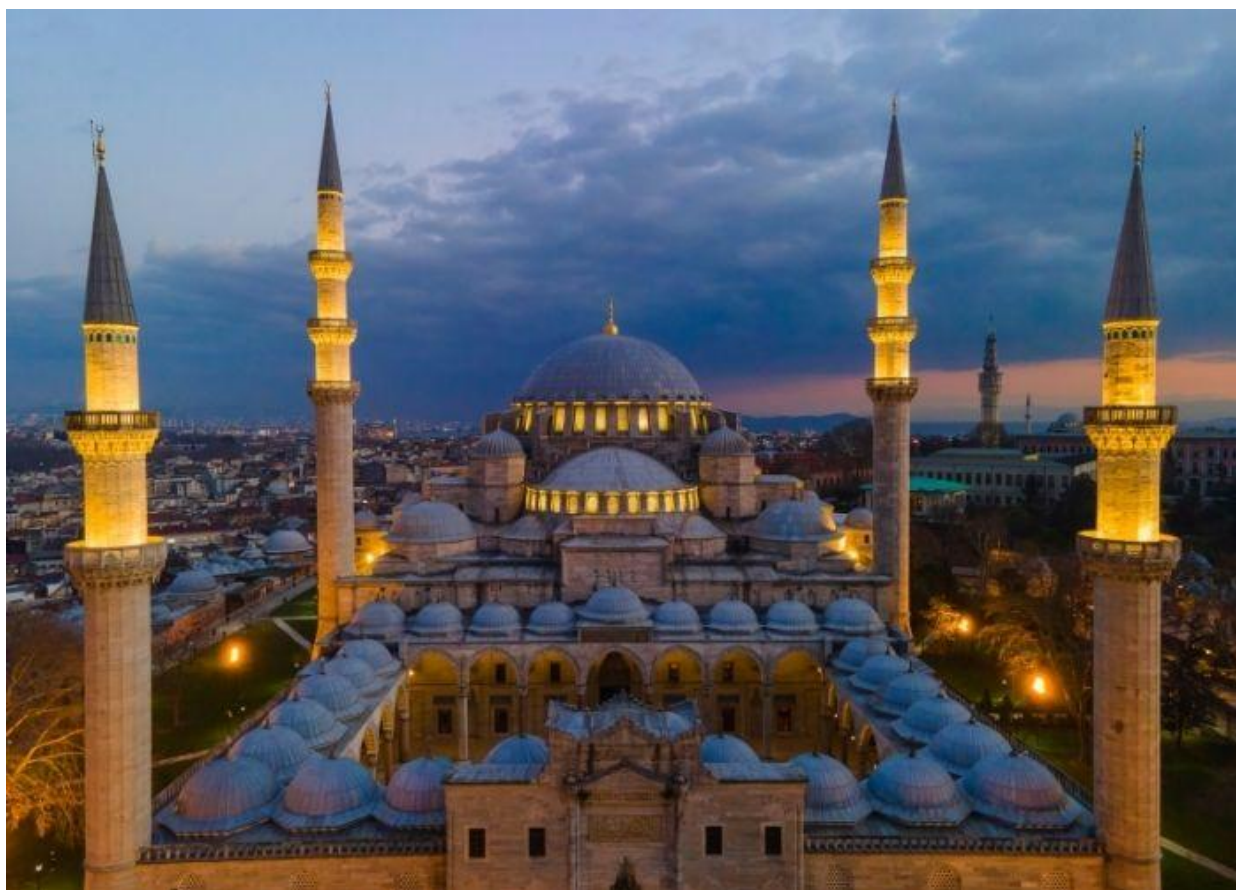
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D0%B0%D0%BD_I#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Suleiman_Empire.jpg (дата звернення: 20.08.2025)

Печатка (підпис) Сулеймана I Пишного

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D0%B0%D0%BD_I#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Tughra_of_Suleiman_I_the_Magnificent.svg (дата звернення: 20.08.2025)

Мечеть Сулеймана I Пишного в Стамбулі,
спроектована та збудована Сінаном

Джерело: <https://istanbultouristpass.com/uk/blog/places/suleymaniye-mosque-a-historic-landmark-and-architectural-marvel-in-istanbul> (дата звернення:
20.08.2025)

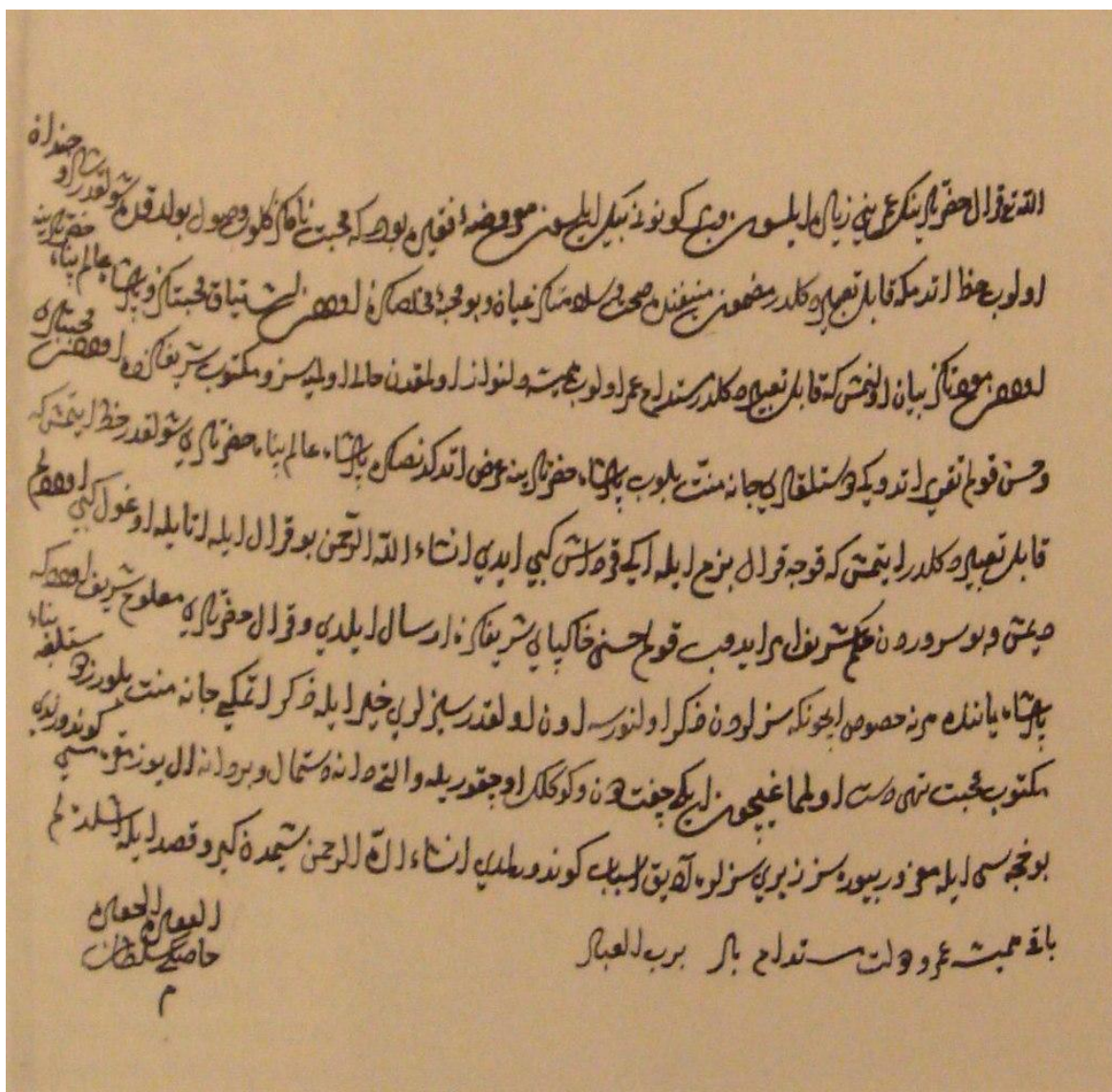

Гравюра. «Битва під Мохачем 1526 р.» Матракчи Насух Ефенді

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%96%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%8F#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:1526-Suleiman_the_Magnificent_and_the_Battle_of_Mohacs-Hunername-large.jpg (дата

звернення: 20.08.2025)

Лист Роксолани до Сигізмунда Августа

Джерело:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7b/Letter_of_Roxelane_to_Sigismund_Auguste_complementing_him_for_his_accession_to_the_throne_1549.jpg

(дата звернення: 20.08.2025)